

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра історії України і туризму

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему: «Лікувально-оздоровчий туризм в Україні»

Допущено до захисту
«___» травня 2020 року

студентки групи Т 01в-16
факультету перекладознавства
освітньо-професійної програми
Туристичне обслуговування
за спеціальністю 242 Туризм
Максимчук Маргарити Петрівни

Завідувач кафедри
Історії України і туризму
Васильчук Володимир
Миколайович

Науковий керівник:
доктор історичних наук, професор
Васильчук Володимир Миколайович

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	7
1.1. Суть та особливості лікувально-оздоровчого туризму	7
1.2. Етапи та методи досліджень розвитку лікувально-оздоровчого туризму	11
1.3. Історичні особливості та еволюція лікувально-оздоровчого туризму в Україні	20
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	28
2.1. Особливості стратегічного управління розвитком лікувально-оздоровчого туризму	28
2.2. Характеристика головних лікувально-оздоровчих центрів країни.....	30
2.3. Перспективи та проблеми розвитку рекреаційних регіонів на сучасному етапі	34
РОЗДІЛ 3. БАЛЬНЕОЛОГІЧНІ ТУРИСТИЧНІ ЦЕНТРИ УКРАЇНИ	42
3.1. Основні рекреаційні дестинації країни	42
3.2. Географія ринку сучасних туристичних лікувально-оздоровчих послуг в Україні.....	50
3.3. Еколого-географічна оцінка природно-рекреаційних послуг України	55
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

На сьогоднішній день лікувально-оздоровчий туризм займає одне із провідних місць у туристичній галузі, чому сприяє розвиток транспортного сполучення, активна пропаганда здорового способу життя та такий негативний фактор як забруднення екології внаслідок індустріального розвитку. Україна має один із найкращих природних лікувально-оздоровчих потенціалів у Європі. Він розвивається за рахунок значних ресурсів: морського узбережжя, гарячих, теплих і холодних мінеральних джерел, лікувальних лиманових родовищ грязі (пелоїдів), лісів тощо, якими багата країна. Інтерес до лікувально-оздоровчого туризму в Україні постійно зростає. Сучасне суспільство все більше піклується про зміцнення та охорону свого здоров'я. Високий потенціал фізичної та розумової діяльності людей є безпосередньою передумовою повноцінного життя. Лікувально-оздоровчий туризм дає змогу в комфортних і невимушених умовах підтримувати стан здоров'я у належній, працездатній, бадьорій формі. Тому його розвиток останніми роками є вкрай динамічним як на вітчизняному, так і на міжнародному туристичних ринках[9, с.160].

Метою лікувально-оздоровчого туризму є комплексне використання природних лікувальних факторів і рухової діяльності в лікувальних та профілактичних цілях.

Останнім часом ринок лікувально-оздоровчих послуг зазнає суттєвих змін своєї споживчої форми. Традиційні санаторії і курорти перестають бути місцем лікування осіб переважно похилого віку і стають полі-функціональними оздоровчими центрами, розрахованими на широке коло споживачів. Що пов'язано із швидким темпом життя, безліччю стресових ситуацій, зростанням потоку інформації, несприятливою екологічною обстановкою у більшості країн. Природні умови, ресурси, належна підтримка з боку держави, розвиток курортної інфраструктури, використання сучасних методів лікування, залучення іноземних інвестицій є найвпливовішими чинниками розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Санаторно-курортна діяльність у нашій державі регулюється Законом України «Про курорти», чинною

нормативно-правовою базою, яка регламентує її функціонування, раціональне й економне використання природних лікувальних ресурсів та їх охорону, декларуючи доступність лікування для громадян усіх вікових груп, інвалідів, ветеранів війни та праці й інші[19, с.76].

Актуальність теми: По-перше, рівень розвитку оздоровчого туризму важливий для кожної людини. Оздоровчий туризм полягає не тільки у використанні сприятливих природних факторів (кліматотерапія), спорту і фізичної культури, а й в наданні культурно-дозвілєвої діяльності та інших форм нетрадиційної профілактики.

По-друге, залишається не сформований попит на оздоровчі послуги. За даними фонду «Громадська думка», 63% українців не приділяють своєму здоров'ю особливої уваги, не дбають про нього в повсякденному житті. У нашій країні люди не до кінця розуміють призначення цього виду туризму і вважають за краще брати участь в лікувальному туризмі, коли набагато легше провести профілактику, ніж усувати наслідки захворювання організму.

По-третє, збереження і відтворення трудового потенціалу є завданням загальнодержавного масштабу.

Необхідність вирішення зазначених вище проблем організації оздоровчого туризму обумовлює актуальність теми даної роботи.

Постановка проблем та ступінь розробленості теми: Ринок лікувально-оздоровчих послуг є одним з найбільш стійких видових туристичних ринків України і пріоритетних напрямів, який найбільше потребує підтримки і скоординованого розвитку. Наявні та потенційні запаси лікувальних ресурсів в Україні можуть бути вагомим фактором відновлення здоров'я людини, подовження періоду активного довголіття та упровадження здорового способу життя, чим і обумовлена актуальність даної роботи. Значний внесок у дослідження проблем розвитку і функціонування сфери туристично-рекреаційних послуг та лікувально-оздоровчого туризму зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Л. Агафонов, О. Бейдик, Б. Вихристенко, І. Гаврилишин, Б. Герасименко, Л. Гринів, П. Гудзь, В. Гуляєв, А. Дурович, М.

Долішній, В. Євдокименко, Г. Карпова, Г. Казачковська, В. Калитюк, В. Карсекін, В. Квартальнов, В. Кифяк, Н. Коніщева, В. Кравців, Н. Кузнецова, О. Любіцева, М. Мальська, В. Мамутов, В. Цибух та ін. У їх працях розглядається як тематика розвитку санаторно-курортної галузі у цілому, так і аналізуються окремі аспекти функціонування таких інституційно-територіальних утворень, якими є туристично-рекреаційні комплекси[13, с.127].

Мета дослідження: дослідження послуг лікувально-оздоровчої діяльності суб'єктів туристичного ринку України та визначення їх перспектив.

Завдання:

- розглянути теоретичні аспекти дослідження лікувально-оздоровчого туризму в Україні;
- ознайомитись із загальною характеристикою природних лікувальних ресурсів України;
- провести сучасний огляд рекреаційних регіонів країни;
- розглянути провідні бальнеологічні курорти;
- проаналізувати проблеми та перспективи розвитку санаторно-курортного відпочинку;
- розглянути та ознайомитись із географією рекреаційних курортів країни.
- **Об'єктом дослідження** є лікувально-оздоровчий туризм в Україні.

Предмет дослідження – дослідження специфіки рекреаційних курортів країни, географії розміщення провідних курортних регіонів та центрів лікування країни.

Методи дослідження: методика SWOT-аналізу, дедукція, аналогія, порівняння, а також структурно-функціональний метод.

Апробація результатів роботи та публікації. Головні положення та результати дослідження були представлені у вигляді тез доповіді, доповідалися та обговорювалися на науковій конференції:

Міжнародна студентська науково-практична конференція «Ad orbem per linguas. До світу через мови» 17-19 березня 2020 року, доповідь на тему: «Лікувально-оздоровчий туризм в Україні».

Структура кваліфікаційної роботи бакалавра зумовлена її метою та завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Кваліфікаційну роботу бакалавра викладено на 76 аркушах (з них 61 сторінка основного тексту) комп'ютерного набору, вона включає дев'ять додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

1.1. Суть та особливості лікувально-оздоровчого туризму в Україні

На сьогоднішній день існує багато підходів щодо класифікації туризму. Це пояснюється тим, що туризм це поняття неоднозначне. Згідно до Закону України «Про туризм»: «Туризм – це тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю на термін від 24 годин до 6 місяців та з зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначений термін. Туризм класифікується за організаційними формами та видами»[20, с.241].

Враховуючи мету подорожі, туризм поділяють на такі види як: культурно-освітній; спортивний; гірськолижний; спелеотуризм; діловий; любительський (мисливський, рибальський); релігійний; рекреаційний; пізнавальний (екскурсійний); реабілітаційний; професійно-прикладний; учбовий; краєзнавчий; пригодницький; експедиційний; комерційний; комбінований; лікувально-оздоровчий; екологічний (зелений), тощо.

Поняття «лікувально-оздоровчий туризм», який вживається у вітчизняній літературі, та поняття «health tourism» (подорожі за здоров'ям), поширений в англomовній літературі. Поряд з цим у англomовній фаховій літературі також популярно-вживані терміни «wellness tourism», «health care tourism», «cure tourism», «holistic tourism», «wellbeing tourism», «SPA tourism», «medical tourism», «health and wellness tourism» тощо. У той же час українська фахова література використовує терміни «лікувальний туризм», «санаторно-лікувальний туризм», «оздоровчий туризм», «медичний туризм», зустрічаються «СПА-туризм», «велнес-туризм» та інші інтерпретації[42, с.575].

Лікувально-оздоровчий туризм – це різновид як індивідуального, так і групового відпочинку, що передбачає проходження певних лікувальних процедур для покращення здоров'я. Основними цілями даного туризму є:

відпочинок, рекреація (відновлення), лікування та оздоровлення. Лікувально-оздоровча мета здійснюється в процесі рекреаційного, реабілітаційного та зеленого туризму.

Лікувально-оздоровчий туризм – видається одним з найперспективніших видів туризму України, що розвивається за рахунок значних природних ресурсів.

Рекреація, з медичної точки зору, вважається найбільш цінним видом туризму, який спрямований на відновлення здоров'я і працездатності за допомогою відпочинку на природі, в сприятливих кліматичних умовах. Для реалізації цієї мети пацієнтам і туристам-рекреантам на курортах надаються різноманітні рекреаційні послуги. Дані послуги використовують в різних цілях: оздоровчих, туристських, спортивних і пізнавальних. Основні природно-рекреаційні ресурси (клімат, лікувальні грязі, мінеральні води), спеціальні засоби залучають для підвищення загального психофізичного потенціалу і розвитку окремих функціональних систем організму[4, с.53].

Рекреаційні ресурси – це об'єкти та явища природного й антропогенного походження, що використовуються для туризму, лікування, відпочинку, які впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їхню спеціалізацію та економічну ефективність. Україна надзвичайно багата на природні курортні ресурси, які мають лікувальні властивості[38, с.47-48].

Основні природні ресурси, що використовують в ході лікувально-оздоровчого туризму є: клімат, мінеральні та термальні води; грязі, морська вода, гірське повітря, мікроклімат печер, цілющі властивості рослин (Рис. 1.1).

Особливостями лікувально-оздоровчого туризму є:

- тривалість перебування повинна становити не менше трьох тижнів, незалежно від типу курорту і захворювання, оскільки лише за такий час можна досягти оздоровчого ефекту;

- менша кількість відвідування місць (велика тривалість перебування в одному місці);

- вік, як свідчить статистика, на курорти найчастіше їдуть люди середнього віку старшої вікової групи.

Лікувально-оздоровчий туризм, як правило, проводиться на курортних територіях. Саме цей вид туризму заснований на курортології.

Курортологія як наука про курорти розвивалася в міру накопичення знань про лікувально-природні фактори – клімат, мінеральні води, лікувальні грязі, і в зв'язку з розширенням мережі курортів і розвитком курортної справи в цілому.

Сучасна курортологія – це, передусім, фізична реабілітація за допомогою кінезотерапії – «лікування рухом». Це медична наукова дисципліна, що досліджує лікувальні властивості природних фізичних факторів, вплив на організм людини, можливість їх застосування з профілактичною та лікувальною метою на курортах і в поза-курортних закладах, розробляє можливості і протипоказання для санаторно-курортного лікування і методи застосування курортних факторів при різних захворюваннях.

Курорт – це опанована природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, які використовуються з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та рекреації і підлягає особливій охороні[20, с.241].

Курортно-рекреаційні заклади – це спеціалізовані установи короткочасного (щоденного, щотижневого) та більш тривалого розміщення людей, призначені для задоволення їхніх рекреаційних потреб (лікувально-оздоровчих, культурно-освітніх і спортивних).

За видом природних лікувальних ресурсів курорти України поділяють на:

- курорти державного значення;
- курорти місцевого значення.

До курортів державного значення належать природні території, що мають особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

До курортів місцевого значення належать природні території, що мають загальнопоширені природні лікувальні ресурси і використовуються з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань

Розділами курортології є: бальнеологія, бальнеотерапія та бальнеотехніка, грязелікування, медична кліматологія і кліматотерапія[15, с.307]

1. Бальнеологія – розділ курортології, що вивчає лікувальні мінеральні води, їх походження, фізико хімічні властивості, методи їх використання з лікувально-профілактичною метою при зовнішньому та внутрішньому застосуванні, вплив на організм при різних захворюваннях, розробляє показання до їх застосування на курортах і в не курортних умовах.

2. Бальнеотерапія – методи лікування, профілактики і відновлення порушених функцій організму природними та штучно приготовленими мінеральними водами на курортах і в не курортних умовах.

3. Грязелікування (пелоїдотерапія) – метод лікування, профілактики захворювань організму з використанням пелоїдів, лікувальних грязей різного походження, на курортах і в не курортних умовах.

4. Кліматотерапія – сукупність методів лікування і профілактики захворювань організму з використанням дозованого впливу кліматопогодних факторів і спеціальних кліматопродур на організм людини.

5. Курортографія – опис місця розташування та природних умов курортів і курортних місцевостей з характеристикою їх лікувальних факторів, бальнеотерапевтичних, кліматотерапевтичних та інших умов для лікування і відпочинку.

6. Теласотерапія – це лікування, засноване на використанні комбінації свіжого повітря, морської води, водоростей і тепла. Спеціально складені процедури впливають на весь організм, допомагаючи йому розслабитися і відновити втрачені природні елементи і мінеральні солі, що призводить до поліпшення кровообігу і повному розслабленню і заспокоєнню тіла і свідомості.

7. Аеротерапія – оздоровчі процедури з використанням гірського повітря.

8. Спелеотерапія – використання при лікуванні мікроклімату печер.

9. Фітотерапія – використання в ході оздоровчих процедур цілющих властивостей рослин[15, с.307].

1.2. Етапи та методи досліджень розвитку лікувально-оздоровчого туризму

У кожної науки свої методи дослідження. За словами професора А. Шаблія, «метод наукового дослідження являє собою систему психічних і (або) практичних операцій (процедур), які спрямовані на вирішення певних пізнавальних завдань з урахуванням певної пізнавальної мети». За допомогою цього методу можна отримати бажану інформацію, яка буде відповідати потребам суспільства або конкретної науки. Завдяки застосуванню правильно обраного методу, можна бути впевненим в результатах.

При вивченні туризму основними підходами або методами є такі: аналітичний, просторовий, хронологічний (часовий), формально-логічний, географічний і культурний. Матеріали, підходи і методичні прийоми інших дисциплін використовуються одночасно з іншими: історичні, географічні (складні і проблемні), політологічні, культурні і т. д. Наприклад, багато рис сучасного вигляду будь-якої країни, оригінальність її традицій, мистецтво, мова, народна творчість визначаються особливостями її історичного розвитку, тому історичний розділ став обов'язковим компонентом туристських характеристик, а використання понять, термінів і деяких методів історичного дослідження вважається необхідним компонентом туристичного дослідження країни.

Професор А. Шаблій висуває такі вимоги до методів дослідження:

- якість (загальна зрозумілість методу);
- націленість (спрямованість методу на досягнення певної мети);
- детермінованість (чітка послідовність застосування методу);
- результативність (здатність забезпечувати досягнення мети);

- надійність (здатність забезпечувати кінцевий бажаний результат);
- економність (здатність методу досягати результату при найменших витрат коштів і часу)[40, с.256].

Структура таких особливостей в географічних дослідженнях сприяє досягненню реальних наукових результатів.

З поняттям методу дослідження тісно пов'язане поняття методики та методології. Методологія розглядається як вчення про структуру, логіку організації, методи та засоби діяльності. Це вчення про принципи побудови, форми і методи наукового пізнання, що застосовується в науці. На думку Е. Алаєва, «методологія – сукупність істотних елементів теорії, конструктивних для самої науки; методологія, на відміну від теорії, не приносить нових знань; на відміну від концепції не є підставою для практики, але розвиває в науці елементи, без яких неможливий розвиток самої науки. Образно кажучи, методологія – це концепція розвитку теорії, а концепція – це методологія переходу від теорії до практики». За словами А. Шаблія, важливе положення в методології полягає перш за все в тому, що «кожен метод дослідження повинен бути теоретично обґрунтованим». Методологія, в свою чергу, розглядається як вчення про особливості застосування того чи іншого методу або системи методів або набору методів дослідження.

Важливим кроком є формулювання проблеми, тобто визначення необхідної інформації для опису або пояснення реальності. При постановці завдання дослідження необхідно визначити, до якого типу або явища туристичної діяльності вона відноситься[41, 31-34].

Етапи дослідження. А. Шаблій зазначає, що «у зв'язку з необхідністю покращення рівня достовірності дослідження, необхідно визначити етапи дослідження: по-перше, сформулювати проблему туризму з використанням наукових знань про реальність; по-друге, визначити відсоток невідомого у відомому за допомогою термінів наукової дисципліни.

Предметом дослідження в туризмі можуть бути: взаємозв'язки фактів туристичного бізнесу з готельними комплексами і транспортними послугами;

закономірності економічного розвитку в країні та в світі, тенденції соціокультурного досвіду фахівців. У даному випадку предметом дослідження виступають особливості і тенденції розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні, динаміка і структура туристичних потоків».

Важливим етапом дослідження також є визначення ступеня невідомого у відомому, ступінь її актуальності для теорії туризму. Необхідно вивчити ступінь і характер визначення проблеми дослідження, тобто пошук важливої інформації в теоретичних джерелах. Дослідження повинно бути засноване на вивченні стану проблеми не тільки в теорії, а й на практичних засадах.

Методи досліджень. В основі емпіричних методів досліджень лежать достовірні факти, збір та аналіз яких здійснюється з використанням певних методів, заснованих на спостереженні та вивченні туристичної діяльності. Емпіричні методи дослідження не припускають створення штучної, експериментальної ситуації для виявлення та збору необхідних фактів. Цими фактами є реальні події в туризмі, що сталися в процесі туристичної діяльності. Їх аналізують і роблять висновки про події.

Емпіричний метод дослідження може бути двох типів, як описовим і пояснювальним. Факти відображаються під час описового методу дослідження, що стосуються недостатньо розглянутих об'єктів чи явищ у туризмі.

Збір і аналіз фактів включає в себе пояснювальний емпіричний метод дослідження, пояснення причин і причинно-наслідкових зв'язків між фактами, за допомогою яких невідома подія або нетиповий результат пояснюється з точки зору вже відомих фактів.

Оглядово-аналітичний метод дослідження може носити критичний характер і називатися оглядово-критичним. У цьому випадку, на додаток до обов'язкової оглядово-аналітичної частини, повинна бути надана детальна і аргументована критика того, що вже зроблено щодо представленої ситуації, та зроблені відповідні висновки.

Метод теоретичного дослідження висуває такі вимоги: точність визначення використовуваних понять і їх логіка, узгодженість міркувань.

Особливістю теоретичного методу є його узагальнення і абстрактність, які розрізняються за своєю системністю. Зміна частини цього методу призводить до зміни методу в цілому. Конкретизуючи методи, що використовувались в даній роботі, можна вказати такі: сходження від абстрактного до конкретного, аналіз і синтез, структурно-системний підхід, індуктивно-дедуктивний підхід, моделювання, історико-логічний метод[37, с.10-12].

Цілі і завдання дослідження. За результатами вивчення стану проблеми визначається мета і завдання. Послідовні етапи організації та проведення досліджень від початку до кінця називаються завданнями. Завданнями дослідження, які переслідують цю мету, можуть бути: визначення проблеми, вивчення відповідної літератури щодо досліджень; уточнення гіпотез дослідження; вибір методів діагностики процесу; розробка методів формуючого експерименту; розробка плану і програми експерименту, його реалізація, обробка та аналіз результатів експерименту; формулювання теоретичних висновків і практичних рекомендацій. В цьому випадку завданнями даної науково-дослідницької роботи є розкриття теоретичних і методологічних основ розвитку лікувально-оздоровчого туризму та специфіки його розвитку; вивчення впливу лікувально-оздоровчого туризму на економіку України з урахуванням природних туристичних, рекреаційних та історико-культурних ресурсів; дослідження тенденцій і перспектив розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні; характеристика динаміки і структури туристичних потоків та інфраструктурного фактора розвитку оздоровчого туризму в Україні; виявлення проблем і перспектив розвитку туристичної індустрії України[36, с.591].

Цілі і завдання повинні бути сформульовані чітко, інакше неможливо буде визначити стан їх реалізації. Завдання дослідження повинні відповідати основній меті дослідження.

Дослідження включає в себе збір фактичних даних, які забезпечують достовірність висновків; теоретична і практична обробка отриманих

результатів; інтерпретація даних і якісний аналіз даних, отриманих в результаті дослідження.

У зв'язку з необхідністю підвищення рівня достовірності дослідження, необхідно сформулювати і визначити етапи дослідження: по-перше, сформулювати проблему туризму з використанням наукових знань про реальність; по-друге, для визначення кількості невідомого у відомому використовують терміни наукової дисципліни. Саме тому для дослідження даної дисертації були використані наступні етапи: підготовчий, дослідницький та аналітично-фінальний, кожен з яких, в залежності від поставлених завдань, надає різні методи наукового дослідження, а саме:

Головні етапи дослідження розвитку міжнародного туризму на національному рівні.

1 етап – підготовчий – має наступні основні складові: постановка проблеми дослідження; постановка цілей дослідження; визначення завдання дослідження; розробка плану дослідження; вибір методів дослідження.

2 етап – пошуковий – передбачає збір теоретичної інформації, статистичних даних, накопичення необхідної інформації, а також якісне опрацювання даних дослідження та їх аналіз.

3 етап – аналітично-підсумковий – містить обробку отриманих даних, формування висновків та представлення результатів дослідження.

Головні вимоги до методів дослідження в туризмі можна сформулювати наступним чином:

1. Постійне збагачення теорії туризму має велике практичне значення щодо вдосконалення методів наукового пізнання. Кожен новий етап у розвитку туризму вимагає вдосконалення методів наукового дослідження, пошуку нових шляхів у вирішенні теоретичних та практичних завдань. Пізнання в цій області з об'єктивною необхідністю призводить до застосування і оновлення в науці про туризм таких методів: економіко-математичних, психологічних, соціальних, моделювання та проектування;

2. Методи наукового дослідження повинні відображати сутність досліджуваного об'єкта, специфіку самого пізнавального процесу. Ці методи науки різноманітні, вони будуються з використанням комплексу інших наук, наприклад філософії та соціології, історії та психології, економіки, управління та права;

3. Вплив цілей наукового дослідження на методи досліджень проявляється у виборі прийомів і способів вивчення та відбору матеріалу, що підлягає вивченню, в постановці проблемних питань, у змісті та обсязі виконуваної роботи. Вибір методів дослідження в туризмі залежить від фахівців, їх інтелектуальних можливостей і таланту, від соціальних умов[6, с.8-10].

Методи досліджень, що використовуються в туризмі, умовно можна класифікувати та об'єднати в групи за ступенем їх спільності і змісту.

Діалектичний метод відіграє провідну роль у вдосконаленні знань про туризм, оскільки відображає загальні закони розвитку і пізнання всіх явищ дійсності. Всі інші методи можуть застосовуватися з найбільшим ефектом тільки у зв'язку з діалектикою та на її основі.

Спеціальні методи наукового пізнання логічно підпорядковані діалектичному методу, впливають з нього, керуються ним. Спеціальні методи в туризмі сформульовані внаслідок практичної діяльності. З їх допомогою можна вивчати сегменти туризму, взаємозв'язок його з мистецтвом, народною творчістю, архітектурою та ін..

До спеціальних методів наукового дослідження можна віднести маркетинг туристичної реклами, онлайн-маркетинг, просування туристичного продукту на виставках і ярмарках.

За характером виконуваних завдань можна використовувати такі методи, як прогнозування розвитку туризму в регіонах, перспективне бізнес-планування, залучення інвестицій у розвиток туризму малих міст країни, вивчення ретроспективного досвіду роботи туроператорів з точки зору вимог глобального розвитку туризму.

Спостереження та експеримент, аналіз і синтез, порівняння та аналогія, сходження від абстрактного до конкретного, єдність, історичний і логічний підходи – все це багатство методів, в основі яких лежать закономірності відображення дійсності у свідомості людини.

Таким чином, на кожному з рівнів дослідження вирішується певне коло завдань, взаємозв'язок яких дозволяє виявити механізм формування та функціонування певного виду туризму.

Г. Карпова у посібнику «Экономика и управление туристской деятельностью» зазначає, що сучасний туризм чинить активний вплив не тільки на економіку регіону, а й на його соціальну складову, в тому числі на розвиток соціальної сфери, сприяння зайнятості, збереження і розвиток культурного потенціалу, раціональне проведення вільного часу і відновлення відтворювального потенціалу. Території регіонів України стають більш привабливими для проживання і ведення туристського бізнесу[57].

Досвід різних країн показує, що успіх розвитку туризму безпосередньо залежить від того, як на державному рівні сприймається ця сфера, наскільки вона користується державною підтримкою. Турбота про туризм на державному рівні дозволяє значно збільшити експорт туристичних послуг і забезпечити позитивне сальдо балансу туризму. Останнім часом туризм починає грати все більш помітну роль в соціально-економічному розвитку нашої країни і її окремих регіонів.

Наявність унікальних рекреаційних ресурсів, самобутність України, її привабливість для іноземних туристів впливають на розвиток лікувально-оздоровчого туризму. Економічна ефективність туризму припускає, що туризм в країні повинен розвиватися паралельно і у взаємозв'язку з іншими галузями соціально-економічного комплексу. Слід зазначити, що позитивний вплив туризму на економіку країни відбувається тільки в тому випадку, коли туризм розвивається всебічно і не завдає шкоди розвитку інших галузей[55, с.312].

Динамічний процес розвитку туризму, його постійні якісні зміни, нарощування числа видів, пов'язаних найчастіше з проникненням в туризм

нових технологій, вимагає постійного оновлення і вдосконалення методів управління цією складною і важливою для економічного розвитку будь-якої країни системи.

Не менш важливим є запровадження сталого розвитку туризму в Україні. Прийнято вважати, що сталий розвиток туризму – це такий розвиток туристичної галузі, який дає змогу задовольнити потреби туристів на даний час, беручи до уваги інтереси регіону відносно збереження можливості надання рекреаційно-туристичних послуг у майбутньому.

Головним завданням сталого розвитку туристичної індустрії можна вважати задоволення найбільш важливих потреб і прагнень людського життя. У цій ситуації керівництво всіма видами ресурсів здійснюється таким чином, щоб соціальні, естетичні та економічні потреби задовольнялися в поєднанні з підтримкою культурних і екологічних цінностей, не надаючи несприятливого впливу на місцеве біорізноманіття та його системи життєзабезпечення.

Г. Казачковська зазначає, що «сталий розвиток туризму і курортних зон можливий за умов балансу між збереженням природних та історико-культурних ресурсів, економічних інтересів, соціальних потреб і розвитку туризму, а також створенням сприятливих умов для формування якісного національного туристичний продукт»[23].

Важливість і значення сталого розвитку індустрії туризму підтверджується тим фактом, що нестабільний інтенсивний розвиток туризму часто призводить до локальних екологічних катастроф. У той же час розвиток індустрії туризму залежить, перш за все, від якості навколишнього середовища і її різноманітності. С. Ревін і Н. Шадрін вважають, що «якість води і повітря, а також естетика ландшафту і біологічне різноманіття – це перш за все природні компоненти туристського продукту, відтвореного за рахунок функціонування природних екосистем[47, с.168]. Навряд чи в Україні існує такий вид бізнесу, який зацікавлений в збереженні всіх компонентів навколишнього середовища, як туризм. Адже руйнуючи навколишнє середовище, туристичний бізнес тим

самим зменшує можливості для розвитку, що явно суперечить його призначенню».

Ткаченко Т. стверджує, що «в контексті сталого розвитку туристичного бізнесу головним питанням є постійне (безперервне) узгодження та гармонізації взаємовідносин людини та її оточення за:

- вектором часу, що передбачає досягнення короткотермінових та довготривалих цілей у вирішенні альтернативних проблем отримання швидкого та максимального прибутку підприємствами туристичної галузі, а також використанням відновлювальних туристичних ресурсів;

- вектором простору, що обумовлює задоволення потреб міжнародного туристичного руху та міжнародного капіталу для вирішення проблем географічного просування туристичних потоків в екологічно чисті та заповідні зони, важкодоступні місця у нові місцевості, забезпечує покращення економічних умов розвитку місцевих громад, консервацію потенційних туристичних дестинацій та окремих туристичних об'єктів, або ж оптимізацію цих альтернативних підходів та мінімізацію туристичного втручання в умови та спосіб життя окремих громад»[49, с. 49-50].

Все це обґрунтовує необхідність розробки концепції сталого розвитку туризму в регіонах України, основною метою якої має стати забезпечення сталого розвитку туристичної індустрії, щоб в повній мірі задовольнити потреби туристів і підвищити соціально-економічний розвиток регіону через ефективне управління всіма елементами туризму та інфраструктури.

Під концепцією сталого розвитку індустрії туризму ми розуміємо систему ідей, яка визначає єдину ідею політики розвитку індустрії. На думку Н. Свиридової, така концепція повинна враховувати всі стратегічні пріоритети і цілі індустрії туризму, важливі напрямки і засоби досягнення певних цілей[48, с.167]. Концепція повинна повністю відображати позицію регіону щодо стратегії розвитку туристичної індустрії в довгостроковій перспективі і включати конкретні заходи щодо її реалізації.

За допомогою застосування вище вказаних методів, можна дійти до сталого розвитку лікувально-оздоровчого туризму на певних територіях українських земель.

1.3. Історичні особливості та еволюція лікувально-оздоровчого туризму

Оздоровчі подорожі – одна з найбільш давніх складових туризму. Письменні історичні документи та археологічні дані єгипетської, сирійської, грецької, месопотамської та китайської культур підтверджують про подорожі до гарячих джерел, святинь, лазень на територіях з краще сприятливим кліматом з метою духовного та фізичного відновлення. Навіть древні цивілізації 5-3 тис. років до нашої ери практикували ряд різних методів лікування, які присутні в нинішніх СПА-центрах (тайський масаж, аюрведа, китайська медицина). Приклади оздоровчих поїздок включають поїздки на Мертве море в Палестині для ритуальних обмивань [2, с.83].

«Sanus per aquam» – «Здоров'я від води». Ця концепція була відома ще з давнього Риму, римляни позбавлялись своїх хвороб і недуг, приймаючи ванни з термальною водою і купаючись в термальних джерелах. Такий метод називали SPA (SPA). Програми і комплекс процедур спрямованих на оздоровлення, зовнішній вигляд з використанням водних процедур та гідромасажу. СПА – це комплекс загальних косметичних процедур, за допомогою яких ви можете подбати про своє тіло.

Історичні джерела вказують на достеменні моменти популярності подорожей в оздоровчих цілях. Одна з перших таких хвиль засвідчена ще за часів стародавнього Риму. Саме в Римі з'являються бальнеуми, невеликі громадські лазні, а також більш об'ємні та елегантні лазні. Такі заклади представляли собою великі комплекси, в які крім лазень входили спортивні зали, їдальні, бібліотеки, кімнати і також невеличкі театри. Римські громадські лазні вважались попередниками нинішніх європейських курортів. Вони поширилися по всій Римській імперії, пізніше по такому ж принципу були сформовані такі відомі європейські курорти, як Бас у Англії, Баден-Баден в

Німеччині та інші. Деякі європейські курорти виникли ще в часи Середньовіччя наприклад, курорти в Бельгії і Карлові Вари в Чеській Республіці.

В Європі нова хвиля подорожей з метою оздоровлення почалася в кінці XVII ст. в Великобританії через бажання знаті урізноманітнити свої втіхи. У той час, як ніколи раніше, еліта країн Заходу зуміла поєднати бажання, ресурси та час, щоб розважатися та подорожувати. Це підштовхнуло до відновлення створення нових СПА-курортів на британському узбережжі. СПА-курорти того часу чітко поєднували оздоровчі та медичні основи[26, с.304]. З одного боку їх регулярно відвідували люди здорові, з метою пізнавальною та профілактичною, а не лікувальною, а з іншого боку вони були місцем лікування хворих людей. Поза тим, курорти були неабиякими культурними центрами з театрами, бальними залами, садами та магазинами. Метою поїздок до них ставали проведення важливих ділових і політичних зустрічей, пошук старих та нових знайомих, і навіть пошук шлюбної партії. У енциклопедичній літературі, приблизно тоді ж уперше з'являється термін «велнес» – в англійському тлумачному словнику він тлумачиться як «добре здоров'я»[59].

Така концепція англійських курортів незабаром почала розвиватись і в таких країнах Європи як: Франції, Бельгії, Італії, Швеції, а також у Австрійській імперії та Німеччині (враховуючи нинішні Угорщину, Чехію, Хорватію та Словаччину). Ця нова традиція подорожей «на води» була також запозичена в Новому Світі. Мережа успішних курортів розвинулась навколо природних джерел Канади та США (Радіум-Хот-Спрінгс, Білий Салфер-Спрінгс, Саратога-Спрінгс, Хост-Спрінгс), також розбудовуються курорти у Австралії та Новій Зеландії. Проте, СПА-курорти в Новому Світі все частіше розвивлялись як місця для відпочинку, а не для покращення здоров'я.

З XVI ст. особливої популярності в Османській імперії здобувають турецькі лазні. А з XIX ст. турецькі лазні починають з'являтися на європейських курортах, швидко набувають тут популярність як модні східні тенденції.

У XIX ст. виникають СПА-курорти і на узбережжі, і на континентальній частині Європи. З кінця XIX ст. та впродовж XX ст. курорти стають доступними не лише для багатих[56, с.254].

У 50-х роках XX ст. терміну «велнес» надають нового значення. Саме в той період американець Хальберт Л. Дунн вперше сформулював основні принципи здорового життя, використовуючи цей термін в якості загальноючого поняття. Трохи згодом доктор Дж. Травіс інтерпретував вищезгадану концепцію як модель охорони здоров'я, що робить акцент на тому, що краще бути здоровим, аніж хворим. Нова філософія здоров'я отримала популярність та визнання вже з 1970-х років. Такому поширенню сприяв страх перед найбільш популярними серед людей загрозами – недостатньою кількістю вправ та надмірним споживанням тютюну, надлишком стресу та експансією швидкого харчування (тобто фастфуду). Велнес охарактеризував перспективи окрім підтримання загального здоров'я, створення побіжних обставин для здорового самопочуття та благополуччя. В результаті, його принципи були засвоєні та прийняті більшістю американців. Поволі це спричинило до переоцінки суспільного значення здоров'я[58,с.298].

Філософія активного здоров'я і профілактики захворювань замість лікування швидко поширилася в Європі післявоєнного періоду. Разом з цим продовжувала розвиватись традиційна культура курортів, підтримувана соціальними гарантіями. Наприклад, кожному співробітнику ФРН було надано перебування в СПА від 4 до 6 тижнів кожні 3 роки при наявності відповідного призначення від лікаря (така можливість надавалася системою соціального страхування до 1997 року).

Хід становлення і розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні відбувався у ті ж самі часові межі, що й європейський. Це було послідовно, хоча і не рівномірно в часі. Виокремлюють 4 етапи розвитку лікувально-оздоровчого туризму та процесу розвитку рекреації..

Перші офіційні згадки на рахунок первісних форм лікувального туризму містяться в документах періоду XVI-XVIII ст. Наприклад, в цей час

починають згадуватися лікувальні мінеральні джерела (сірководневі) у Великому Любені (XVI ст.), Немирові (XVI ст.), солоні озера та кримські грязі Півдня (XV-XVI ст.), Збручанські мінеральні води (XVII ст.), Слов'янські солоні озера (XVII ст.), тощо. На думку науковців Т. та Д. Миколаєнків важливим є те, що згаданий період вважається «епохою циркуляції легенд відносно цілющих властивостей природних ресурсів»[40, с.256].

Другий етап процесу розвитку має межі XIX ст. та початку XX ст., коли виникла чимала кількість лікувальних європейських курортів (засновником була Німеччина – з 1801 р., далі Франція – з 1818 р., потім Австрія – з 1832 р.). Паралельно з європейським відбувалося масове поширення лікувально-оздоровчого туризму на території Росії, що на той час охоплювала більшу частину тогочасних українських земель.

Починаючи з середини XIX ст. в Україні виокремлюються чітко виражені власні туристичні регіони. Першим таким регіоном вважається Крим. Заснування рекреаційного туризму в Криму починається за рахунок активного розвитку в регіоні лікувально-оздоровчого туризму. Вже в 70-ті рр. XIX ст. почалося будівництво курортів. За ініціативою лікарських та громадських організацій, земств, приватних осіб, з боку уряду без істотної фінансової допомоги почали відкриватися санаторії вздовж узбережжя.

Наприкінці XVIII-на початку XX ст. Крим в якості курорту був найвідомішим і найпопулярнішим всій Російській імперії. Проте, в цей ж часі на інших українських землях розвивалася та поширювалася санаторно-курортна діяльність. Наприклад, в 1833 році було відкрито перший лікувальний заклад з «теплыми ваннами», що знаходився на березі Куяльницького лиману. У 1843 р. в Хаджибейському лимані з'явилася перша лікарня, а пізніше, у 1853 р. в Сухому. Варто зауважити, що ці медичні установи були на початку свого розвитку, облаштовані в тимчасових дерев'яних літніх будинках.

Популярності також набуває озеро Солоний Лиман (на Дніпропетровщині). Місцеві жителі користувалися грязями озера для лікування подагри, радикуліту, ревматизму та інших захворювань. Звертаючись до

архівних матеріалів, наукові дослідження в регіоні почалися в 1882 р., а в 1928 р. було прийнято рішення створити медичний центр на самому березі озера. Так почалося освоєння Соляного Лиману[54, с.376].

Перші згадки щодо курортів Карпатського регіону датуються ще XVI ст., але тільки на початку XIX ст. розпочалося масове будівництво лікувальних закладів, що стали широко відомими. Зокрема, у 1820 році в процесі буріння нафтової свердловини біля Трускавця було випадково виявлено мінеральне сірчане джерело, а в 1827 році було побудовано невелику водолікарню. З того часу Трускавець отримав офіційну назву курорту. Розвиток курортної інфраструктури в Карпатському регіоні, територія якого вважалася частиною Австро-Угорщини, ґрунтувалася на приватних початках. Аби закликати до відпочинку на курорті якомога більше людей для лікування, приватними підприємцями розпочались пошуки мінеральних вод. У 1833 році було засноване соляно-гірке джерело «Марія» (нині це джерело №1), а трохи пізніше – джерела «Софія», «Нафтуса» (тепер це джерело №2) та ін. Наприкінці XIX ст. у Моршині сформувався такі види як клімато- і водолікування, відкрилася лікарня на зразок швейцарських і німецьких курортів, що на той час вже користувалися попитом. В той же час в районі Моршина була виявлена торф'яна грязь[53, с.84]. Мінеральну воду почали використовувати в якості лікувальних ванн, а торф'яна грязь слугувала для аплікацій та грязьових ванн. Тоді Моршин визнали бальнеологічним курортом. Через те, що лікування на західноукраїнських курортах було дешевше в порівнянні з австрійськими, німецькими, швейцарськими, французькими та іншими курортами, сюди прибували на лікування туристи з Чехії, Польщі та інших країн.

Третій етап розвитку лікувального туризму охоплює період радянської влади, під час якого відбувся стрімкий розвиток курортного та лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Ядром його політики в галузі туризму було створення державних установ органів з управління туризмом. Санаторії та курорти були підпорядковані державним органам охорони здоров'я. Крім Народного комісаріату охорони здоров'я, профспілок, товариство Червоного

Хреста, кооперативні організації і ін. приймали участь в реконструкції і впорядкуванні курортів, в будівництві нових санаторіїв і пансіонатів. Були відкриті два спеціалізованих науково-дослідних інститути для вивчення природних лікувальних факторів (лікувальні грязі, мінеральні води, клімат) і наукового пояснення їх використання: Ялтинський державний інститут туберкульозу (1922) і Всеукраїнський бальнеологічний інститут в Одесі (1928 р).

Мережа санаторіїв і здравниць значно розширилася у довоєнний період. Під час Другої світової війни всі санаторії на звільненій території переформували в лікарні, куди прибували поранені і хворих солдати.

В післявоєнний період санаторно-курортне лікування набуло значного розвитку. Санаторії та пансіонати перейшли підпорядкування профспілок. Тільки з 1981р. по 1985 р. в УРСР профспілки витратили близько 210 млн. рублів на будівництво санаторіїв і оздоровчих установ, завдяки чому було побудовано і введено в роботу більше 8500 санаторних місць. У багатьох курортних зонах були облаштовані лікувально-діагностичні та спеціалізовані відділення загального профілю, приміщення та лабораторії, проведено спеціалізацію санаторіїв, вдосконалено систему медичного відбору пацієнтів для санаторно-курортного лікування. Реалізація цих заходів значно підвищила ефективність санаторно-курортного лікування[31, с.268].

До основних принципів організації санаторно-курортної справи радянських часів належали доступність санаторно-курортної допомоги місцевому населенню, надання путівок до санаторіїв та пансіонатів відпочинку, головним чином, безкоштовно або на пільгових умовах зі сплатою 30% їхньої вартості за рахунок бюджету соціального страхування, а у дитячих санаторіях і в санаторіях для хворих на туберкульоз – за рахунок коштів державного бюджету.

Серед числа основних принципів організації санаторно-курортної справи радянських часів були доступність санаторно-курортної допомоги населенню, надання путівок в санаторії і пансіонати відпочинку, в основному безкоштовно

або на пільгових умовах з оплатою 30% за рахунок бюджету соціального страхування, а також в дитячих санаторіях і в санаторіях для хворих на туберкульоз здійснювались за рахунок коштів державного бюджету.

У СРСР була створена найпотужніша мережа дитячих спеціалізованих санаторіїв, куди приїжджали діти після перенесення захворювань органів дихання, серцево-судинної системи, шлункового тракту, суглобів, нервової системи. В УРСР у таких санаторіях щорічно лікувалося близько 135 тис. дітей. Для реабілітації дітей із різними відхиленнями у стані здоров'я було створено понад 200 спеціалізованих санаторіїв з таким розрахунком, щоб у кожній області функціонували санаторії за трьома основними профілями: пульмонологічні (захворювання легень), психоневрологічні, кардіоревматологічні. Одним із найпопулярніших дитячих курортів в УРСР стає Євпаторія (9 дитячих санаторіїв). Одночасно з розширенням дитячих санаторіїв відкривалися піонерські табори санаторного типу. Взагалі в усіх санаторно-курортних закладах УРСР щорічно лікувалося та відпочивало понад 600 тис. дітей, які прибували з усіх регіонів СРСР [18, с.34-38].

Із розпадом СРСР і здобуттям Україною незалежності став формуватися вітчизняний рекреаційний комплекс – це стало початком четвертого етапу розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Як відомо, лікувально-оздоровчий туризм належать до найбільш ранніх форм туризму. З XIX ст. відомі кліматичні курорти Південного узбережжя, бальнеологічні курорти Передкарпаття та Закарпаття, Поділля, Полтавщини, грязьові курорти Одещини, які зазнали особливого розвитку у XX ст. Так, перші заклади в Україні, які почали функціонувати, використовуючи мінеральну воду для лікування, виникли у Шклі (1576), Саках (1799), Трускавці (1827), Одесі (1829), Моршині (1877); лікувальні властивості грязей – на узбережжі Куяльницького лиману (1833), поблизу Голої Пристані (Гопри) (1895).

Рекреація, з медичної точки зору, є найбільш цінним видом туризму, який спрямований на відновлення здоров'я і працездатності шляхом відпочинку на

лоні природи, в сприятливих кліматичних умовах. Для реалізації цієї мети пацієнтам і туристам-рекреантам на курортах надаються різноманітні рекреаційні послуги «recreation facility». Дані послуги використовують в різних цілях: оздоровчих, туристських, спортивних і пізнавальних, основні природно-рекреаційні ресурси (клімат, лікувальні грязі, мінеральні води тощо) і спеціальні засоби залучають для підвищення загального психофізичного потенціалу і розвитку окремих функціональних систем організму. За останні десятиліття лікувально-оздоровчий туризм зазнає суттєвих змін. Традиційні курорти перетворюються на поліфункціональні оздоровчі центри, які розраховані на широке коло споживачів[29, с.189-196].

Лікувально-оздоровчий туризм належить до одного з найперспективніших видів туризму України. Він розвивається завдяки потужним природним ресурсам. А саме: мінеральні води, лікувальні грязі, а також кліматичні та ландшафтні ресурси.

Історія становлення та розвитку рекреації лікувально-оздоровчого туризму в Україні свідчить про те, що в цій сфері нагромаджено величезний досвід функціонування, а сучасна незалежна Україна отримала велику матеріальну і наукову спадщину в галузі лікувального туризму, і це має стати вагомим чинником оздоровлення нації, бути стратегічним і економічним ресурсом України на міжнародному ринку.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Особливості стратегічного управління розвитком лікувально-оздоровчого туризму на регіональному рівні

Лікувально-оздоровчий туризм потребує найбільшої підтримки і координаваності розвитку. Потенційні та наявні запаси медичних ресурсів з урахуванням їх якісних і кількісних характеристик в даний час повинні стати стимулом для громадських практик по відновленню здоров'я людини, продовження періоду активного довголіття і впровадження здорового способу життя людини. З огляду на наявність рекреаційного потенціалу в Україні, а з іншого боку, з огляду на занедбаний стан санаторно-курортної галузі в Україні, а також сучасні тенденції підвищення захворюваності населення України, впровадження ефективної системи стратегічного управління для розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Відомі зарубіжні та вітчизняні вчені внесли значний вклад у вивчення розвитку лікувально-оздоровчого туризму та санаторно-курортної діяльності. У своїх роботах вони розглядали такі питання, як: дослідження територіальних рекреаційних систем – О. Адаменко, В. Криворучко, В. Каленіченко, І. Продіус, А. Махмудов, Д. Джонк; розробка методів оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу і визначення соціально-економічної ефективності його використання – М. Амірханов, Ю. Аврах, М. Прокопенко, П. Рогожин, Я. Живицький, В. Кравців, М. Крачило, С. Берлін, М. Боков; вдосконалення управління санаторно-курортними комплексами на різних рівнях – О. Балацький, І. Барчуков, В. Беренс, О. Кузьмін, Л. Лазебник, В. Герасимович, Л. Гітман, К. Гофман, Б. Губський; вдосконалення системи стратегічного управління розвитком туризму – Є. Биндиченко, В. Боголюбова, Т. Грицюк, В. Гуляева, В. Лобанова, В. Челнокова та інші. Однак незважаючи на значну

кількість досліджень, особливості стратегічного управління розвитком оздоровчого туризму на регіональному рівні недостатньо розкриті.

На загальну думку авторів, розвиток лікувально-оздоровчого туризму міцновзаємопов'язаний зі станом санаторно-курортної індустрії, яка в сучасних умовах зазнає певних труднощів, пов'язані зі скороченням кількості санаторно-курортних комплексів, браком фінансування, моральним і фізичним погіршенням медичного обладнання та т. д. Проте, Україна володіє багатим рекреаційно-туристичним потенціалом і має значні передумови для формування високорозвиненої рекреаційно-туристичної економіки [51, с.221-231].

Політична нестабільність в країні, глибока фінансово-економічна криза, яка призвела до збільшення вартості послуг при низькій якості обслуговування, привели до зниження попиту і зменшення навантаження санаторно-курортних закладів, яка сьогодні становить близько 40%.

Згідно з дослідженням, ще однією проблемою є реальна загроза національній безпеці України сьогодні через недостатній рівень народжуваності, високу захворюваність і смертність. Найбільш важливими критеріями, які характеризують здоров'я населення, є:

- частота нових виявлених випадків на рік;
- поширеність захворювань (тобто всі випадки захворювань, виявлених в популяції в рік, включаючи вперше виявлені і хронічні, які існували раніше).

З огляду на перераховані вище проблеми, організація ефективного відпочинку, оздоровлення та рекреації, запобігання, профілактики та зниження рівня захворюваності та інвалідності, поліпшення здоров'я людей різного віку в даний час набуває особливої важливості на тлі напруженої соціально-економічної та екологічної ситуації. Тому питання розробки ефективного механізму стратегічного управління санаторно-курортної галуззю і реалізації розвитку лікувально-оздоровчого туризму є дуже актуальними.

Дослідники підкреслюють, що стратегії розвитку курортів державного та місцевого значення повинні враховувати впровадження ефективної системи

фінансування санаторно-курортної індустрії і створення системи стимулювання інвестицій в модернізацію та будівництво закладів цієї індустрії, створення доступного всім оздоровчого продукту, дотримання державних стандартних методів лікування і медичної реабілітації на курортах, координацію діяльності санаторіїв і медичних установ, незалежно від форм власності та підпорядкованості[57, с.576].

2.2. Характеристика головних лікувально-оздоровчих центрів країни

Санаторії України, оздоровчі комплекси, здравниці – установи, які займаються лікуванням і профілактикою різних захворювань у клієнтів. Засоби, за допомогою яких застосовуються процедури, – більшою мірою природного походження, тобто кліматичні особливості того чи іншого регіону України, грязі, мінеральні води, таласотерапія (властивості моря і повітря, водоростей і ін.). А також спеціальний режим харчування, дієта, фізіотерапевтичні засоби, лікувальна фізкультура і т. д.

Санаторії в цілому розподіляються на загальні та спеціальні. Крім цього, в залежності від переважання того чи іншого типу і способу лікування, санаторії та оздоровниці діляться на бальнеологічні, кліматичні та грязелікувальні. Місце розташування санаторію часто визначає його спеціалізацію (медичний профіль): наприклад, санаторії приазов'я та причорномор'я вже завоювали популярність і повагу завдяки величезним запасам цілющих грязей. Всі санаторії України спеціалізовані. Спрямованість лікування може залежати і від схильності до того чи іншого захворювання у населення.

Місцем їх розташування може бути не тільки курорт, але і місцевість з хорошим чистим повітрям і ландшафтом – так звані місцеві санаторії[39, с.93]. Багато з них функціонують під великими містами, туди направляють хворих після виписки з лікарень для «доліковування» і адаптації.

Також санаторії можна поділити по віковій спрямованості: для дітей, підлітків, дорослих, людей старшого покоління, а також сімей з дітьми.

У більшості випадків санаторно-курортне лікування переважно для більшості хворих в період ремісії. Лікування та оздоровлення в цих установах рекомендується при захворюваннях органів:

- нервової системи;
- суглобів, кісток і м'язів;
- органів травлення;
- сечовивідних шляхів і нирок;
- гінекологічних;
- хвороби органів дихання (бронхіт, туберкульоз, астма та ін.);
- проблеми з обміном речовин і ендокринних залоз;
- захворювання серцево-судинної системи.

Багато хто помилково вважає, що лікування за допомогою послуг санаторіїв та оздоровниць буде корисно всім без винятку. Проте, не рекомендовано їхати на санаторно-курортне лікування, якщо людина страждає від:

- інфекційних, в тому числі венеричних захворювань;
- глибокого психічного розладу в гострій фазі;
- схильностями до кровотеч;
- онкології і схильності до неї;
- акушерської патології, а також жінкам удругій половині вагітності.

Медичний профіль санаторіїв визначає обладнання здравниць, діагностичні та лікувальні кабінети: будь-то електрокардіографічні або рентгенівські прилади. Крім цього, санаторії повинні бути оснащені лабораторним обладнанням.

Персонал цих установ індивідуально підбирає програму лікування для клієнтів. Тому кожен, хто повертається з такого оздоровчого відпустки, відчуває себе відмінно. Залежно від тяжкості хвороби, для кожного пацієнта підбирають тренує, щадяще-тренують або щадний режим.

Санаторії Приазов'я і Причорномор'я. Приазов'я та причорномор'я за останні 150 років накопичили величезний досвід не тільки курортного життя, а й оздоровчого. Свою популярність місцевість почала завойовувати з середини XIX століття. Природні властивості цих місцевостей і сервіс персоналу санаторіїв славиться з-за кордоном, а якість обслуговування не поступається всесвітньо відомих оздоровниць. З кожним роком все більше розвивається наукова і лікувально-діагностична база, кваліфікація медичного персоналу також зростає.

Чого варті тільки грязьові запаси. Але ці цілющі ресурси є не тільки в цьому регіоні. Грязелікування є і на півдні Херсонської області (Арабатська Стрек), де знаходиться місто Генічеськ і села Щасливцеве, Генгорка і Стрілецьке. За допомогою цілющих властивостей цих унікальних грязей лікують опорно-рухову, нервову систему, захворювання шкіри[21, с.15].

По обох центрах понад сто джерел мінеральних вод з корисним Для лікування та оздоровлення відкриті санаторії бальнеологічного спрямування. Вони займаються лікуванням сечовивідних шляхів і нирок, шлунка, кишечника, дихання, а також діабету. У їх складі – натрій, магній, кальцій, іони срібла, стронцій, цинк і багато інших. Процедури, які проводяться в санаторіях цієї спеціалізації - прийняття ванн, гідромасаж, зрошення, інгаляції, пиття.

Таласотерапія доступна всім пляжникам, адже море і повітря самі по собі оздоровлюють. А ще санаторії використовують лікувальні трави (звіробій, ромашка, деревій, чебрець та ін.) І ефірні масла. Процедури оздоровниць завдяки своєму клімату сприяють одужанню хворих з недугами дихальних шляхів. Адже тут ідеальна вологість повітря, що становить 62%. А ще приазовський та причорноморський центри славляться своїми винами. Мало хто знає, що цей напій застосовують для профілактики атеросклерозу і недуг серцево-судинної системи.

Санаторії та здравниці Карпат.Гори Карпати, прикарпатський і закарпатський регіони, як і Крим, володіють усіма умовами для функціонування різних санаторіїв, здравниць і оздоровчих комплексів.

Місцевість насичена чистим гірським повітрям і мінеральними водами. Основним видом лікування в карпатському регіоні є бальнеотерапія. Місто Трускавець – мабуть, найвідоміший в цьому плані, а мінеральні води «Нафтуся», «Софія», «Броніслава» та «Марія» вже давно завоювали повагу багатьох людей завдяки своїм по істині цілющим властивостям. Зазвичай, на території оздоровчих закладів знаходяться бювети. Хотілося б згадати і гірськолижні курорти: люди, які відпочивають тут, також оздоровлюються завдяки чистому гірському повітрю і фізичних навантажень. В Карпатах є і термальні джерела (температура води 33-35°C), екскурсію до яких можна замовити безпосередньо в санаторії[28, с.307].

Також тут практикуються фізіотерапія, озокеритолікування (метод теплового лікування), кліматотерапія, дієти, лікувальна фізкультура. У цих оздоровницях зазвичай є і все необхідне для лікування сучасне обладнання: для лабораторій і кабінетів зондування, електрокардіографії, УЗД, рентгену, ультразвукової діагностики організму.

Місцеві санаторії та оздоровниці займаються лікуванням і профілактикою:

- гепатитів;
- гастриту;
- цукрового діабету;
- недуг сечостатевої системи;
- захворювань опорно-рухового апарату;
- недуг серцево-судинної системи;
- проблем з обміном речовин.

Звісно, це є не розширений список. Крім цього, оздоровчі комплекси Карпат допомагають реабілітуватися після операцій і, звичайно, застосовуються бальнеологічні процедури:

- мінеральні ванни;
- ванни з морською сіллю;
- інгаляції;

- лікувальний масаж;
- гідроколонтерапія (промивання кишечника);
- ванни з екстрактами лікувальних трав;
- лазні;
- гідромасаж.

У висновку можна зазначити, що рекреаційні центри України добре спеціалізуються на своїй справі. Оскільки, з кожним роком число туристів-рекреантів у деяких областях збільшується, то це свідчить про те, що рекреаційні установи відповідають своїм стандартам.

2.3. Перспективи та проблеми розвитку рекреаційних регіонів на сучасному етапі

За останні декілька років українські оздоровниці поміняли категорію прийому. Будівлі зі стажем піддалися генеральній реконструкції, з'явилися нові заклади – сучасні СПА-готелі європейського рівня, котеджі (наприклад, курорт Східниця, Львівська область; курорт Мигово, Чернівецька область), невеликі вілли з гарною інфраструктурою, в яких можна чудово відпочити і оздоровитися всією сім'єю.

Санаторії України, не обмежуючись загальнооздоровчим СПА-процедурами, істотно оновили лікувально-діагностичну базу і розширили штат. У них працюють досвідчені фахівці різного профілю: терапевти, ендокринологи, неврологи, гінекологи і т.д. Лікарі періодично відвідують міжнародні тренінги, підвищуючи свій професійний рівень. Крім лікування захворювання, з яким ви приїхали на курорт, можна пройти практично будь-яке діагностичне обстеження та отримати відповідні лікувальні процедури[5, с.15].

Проте, також існує ряд проблем розвитку рекреаційних регіонів на сучасному етапі. Розвиток рекреаційної галузі в Україні має будуватися на розумному балансі різних видів туризму і рекреаційної діяльності з пріоритетним розвитком експортного та імпортного туризму. Економічна криза

в Україні з року в рік призводить до все більшого занепаду і руйнування об'єктів комплексів рекреаційної сфери [9, с.160]. Особливо в складному становищі опинилися рекреаційні комплекси і об'єкти, територіальний статус і майнове право яких після розпаду СРСР в повною мірою не визначені і не приведені до конституційних норм України. Для рекреаційної галузі в Україні характерним є екстенсивний розвиток. Постає завдання раціонального (інтенсивного) використання рекреаційного фонду на основі підвищення коефіцієнта змінності його експлуатації, створення штучних рекреаційних об'єктів, наприклад, пляжів і т. д., будівництва нових рекреаційних підприємств замість фізично і морально застарілих. За рахунок централізації систем теплопостачання, прального, автотранспортного та складського господарств, очисних споруд, ліній електропередач, мереж водопроводів, каналізації і зв'язку можна заощадити до 15% одноразових витрат і до 10% експлуатаційних. Підвищення економічної ефективності рекреаційної галузі може бути досягнуто за рахунок зростання продуктивності праці, скорочення одноразових і поточних витрат в результаті комплексного розвитку і розміщення, концентрації коштів і спрямування їх на найбільш важливі ділянки рекреаційного будівництва, раціонального використання трудових, рекреаційних та інших ресурсів, будівель і споруд, централізації управління і допоміжних служб, а також розширення ринку рекреаційних послуг і створення національних туристських корпорацій. Україна має в своєму розпорядженні значними природними ресурсами і великою кількістю культурно-історичних пам'яток. Загальна площа цінних в рекреаційно-туристичному і, отже, економічному відношенні природних ландшафтів в Україні становить 9,4 млн. га або 16% території країни. При цьому найбільш значні і цінні території освоєні недостатньо. Ті території, які залучені в рекреаційний оборот, експлуатуються без урахування основ раціонального природокористування [13, с.127].

Актуальною проблемою, яка визначає перспективи розвитку рекреаційної галузі в Україні, є комплексна оцінка різних варіантів послідовності використання рекреаційних ресурсів. Для вирішення необхідно визначення

соціально-еколого-економічної ефективності всіх варіантів розвитку курортно-рекреаційного господарства в Україні та адекватне їм використання рекреаційних ресурсів.

Головним напрямком в раціональному природокористуванні в рекреаційних зонах України є територіальна організація, заснована на чіткому функціональному зонуванні і на встановленні економічно ефективного та екологічно безпечного поєднання рекреаційних функцій з народногосподарськими.

Будь-які програми реформування і розвитку рекреаційного господарства необхідно стикувати з концепцією природокористування в рекреаційних зонах України. Слід переглянути чинну таксономію і систематику рекреаційних об'єктів і територій. Потрібна сучасна класифікація ієрархічної структури рекреаційних об'єктів, комплексів і систем, яка б враховувала організаційно-функціональну різноманітність рекреаційного господарства, була б націлена на його комплексний і поліфункціональний (курортне господарство - організований відпочинок, туризм – масовий відпочинок) розвиток. Необхідно уточнити поняття «рекреаційний район - підрайон - вузол - центр – пункт»,

«Рекреаційний комплекс», «рекреаційна система» і т. д., максимально пов'язуючи їх з характерними поєднаннями господарських функцій рекреаційної галузі на всіх рівнях економічної організації господарства і управління [41, с.33].

В Україні санаторно-курортний бізнес є одним з найбільш давніх видів відпочинку. Послуги закладів санаторно-курортної індустрії в Україні становлять майже 40% всієї активної діяльності туристичної індустрії. Рекреаційні ресурси України активно використовуються в лікувально-оздоровчих цілях, в кожному регіоні країни в більшій чи меншій мірі розвивається лікувально-оздоровчий туризм. У своєму розпорядженні Україна має для розвитку туризму всі умови у всьому їх різноманітті, в тому числі природно-історичні та культурні пам'ятки світового масштабу. Райони, які були досліджені розташовані в лісостеповій зоні, яка займає більше третини території України (34%). Кліматичні умови лісостепу є комфортними та

субкомфортних для різних рекреаційних заходів як влітку, так і взимку, але є малоприсадними (через часті зміни метеорологічних характеристик) для кліматотерапії.

Україна займає не лідируючу позицію в розвитку цього виду туризму на міжнародному рівні. Недоліками санаторно-курортної справи країни, що перешкоджають просуванню національної санаторно-курортної пропозиції на ринку, є, перш за все, застаріла матеріально-технічна база, яка не відповідає вимогам часу, недостатнє фінансування державних установ і низька конкурентоспроможність госпрозрахункових установ. Наслідком цієї ситуації є втрата половини закладів санаторно-курортної галузі[1, с.463].

Матеріал дослідження. Метою створення туристичної інфраструктури в Україні є формування високоефективного туристичного комплексу відповідно до міжнародних вимог, який би задовольняв потреби туристичних послуг як українців, так і представників інших країн, а також забезпечував надходження в державний і місцеві бюджети, притоки іноземного капіталу, зростання робочих місць в регіонах, а також збереження і раціональне використання природних ресурсів та природно-культурного потенціалу регіонів.

Розвиток санаторно-курортної справи в Україні потребує підтримки та скоординованого розвитку усієї туристичної галузі країни. СПА-туризм є одним з пріоритетних напрямків внутрішнього вітчизняного і зарубіжного туризму в країні, одним з найбільш стійких видів туристичних ринків. Існуючі і потенційні запаси медичних ресурсів, враховуючи їх якісні та кількісні характеристики, можуть стати основою для створення інноваційного туристичного продукту[39, с. 93-102].

Існуюча матеріально-технічна база вимагає значних інвестицій в розвиток і реконструкцію діючих закладів санаторно-курортної справи, в розвідку і розробку нових закладів, чому повинні сприяти інвестиційні проекти, розраховані не тільки на іноземних, а й на внутрішніх інвесторів. Питання курортного будівництва, розробка генеральних планів їх розвитку, економічне та фінансове забезпечення діяльності, приватизаційні процеси вимагають

пильної уваги. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів і курортних територій України, створений для надання інформації для моніторингу природних зон курортів і прогнозування можливих змін під впливом господарської діяльності, створить інноваційний лікувально-курортний продукт для СПА-процедур на основі існуючих брендів, які вже зарекомендували себе в Україні і за кордоном, так і нові курорти (за відповідного матеріально-технічного забезпечення та інформаційно-рекламної підтримки), щоб просувати цей продукт на внутрішніх і міжнародних туристичних ринках[45, с.464].

Державна політика щодо розвитку санаторно-курортного бізнесу на внутрішньому ринку залишається соціально орієнтованою і в той же час спрямованою на розвиток курортно-лікувального туризму, та на формування відповідного видового ринку і посилення конкурентних позицій учасників ринку на міжнародній арені.

Важливою проблемою розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні є забезпечення курортного комплексу розвиненою, сучасною інфраструктурою, яка б відповідала світовим стандартам, сприяла б підвищенню його конкурентоспроможності. Її розвиток потребує вирішення територіально-функціональних, соціально-економічних, екологічних проблем і завдань.

Проблеми розвитку закладів курортного значення поглиблюються також серйозними майновими проблемами. Незважаючи на існуючу і понині законодавчу заборону приватизації санаторно-курортних установ, вона все ще знаходиться в прихованій формі. Відсутність чіткої і чесної політики держави в цій сфері не дозволила залучити дійсно серйозні інвестиції в курортну справу.

Наступна проблема розвитку, яка стосується України. Вітчизняні та зарубіжні експерти, які проаналізували проблему розвитку курортів, стверджують, що податкове законодавство має стимулювати реальні інвестиції в розвиток курортної сфери за допомогою введення зниженої або нульової ставки ПДВ, пакету преференцій для інвесторів.

Україна має міцну основу для розвитку лікувально-оздоровчого туризму на високому рівні. У регіонах є як природні пам'ятки, так і культурні об'єкти туризму, які приваблюють туристів-рекреантів не тільки з України, а й з усього світу. Перераховані раніше ресурси сприяють організації цікавого та пізнавального дозвілля для відпочиваючих рекреантів.

Доступний асортимент курортно-лікувальних закладів забезпечує одужання, покращення самопочуття і служить для відпочинку, омолодження та оздоровлення охочих[34, с.200].

В останні роки намітилися позитивні тенденції в розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Кількість санаторіїв і здравниць в регіонах стало збільшуватися.

У регіонах країни створені необхідні умови для розвитку лікувально-оздоровчого туризму на високому рівні, так як наявність рекреаційних ресурсів і пам'яток природи, і культури надає передумови для процвітання напрямку лікувально-оздоровчої індустрії. На жаль, в даний час курортна інфраструктура регіону не відповідає високому рівню розвитку. Існує ряд невирішених проблем: відсутність досконалої діяльності економічного механізму галузі, нездатність забезпечити комплексний розвиток курортних зон, застарілість головних фондів, практична відсутність інвестицій, неефективний маркетинговий підхід.

Загальним гальмівним фактором розвитку рекреаційної діяльності, перш за все є її застарілі матеріально-технічні бази, є проблеми, пов'язані з податковим законодавством України. Це стосується перш за все сплати податку на додану вартість, земельного податку, готельного та курортного зборів. Механізм стимулювання оподаткування інформаційної та рекламної діяльності, стимулювання інвестицій в індустрію туризму не розроблений.

В роботі рекреаційної галузі можна виділити наступні проблеми, що перешкоджають її розвитку. Такі як:

- відсутність розгалуженої системи інформаційно-рекламного забезпечення діяльності галузі;

- податкове законодавство, що не сприяє вкладенню інвестицій в рекреаційну інфраструктуру та санаторно-курортний комплекс;
- багатoproфiльне підпорядкування рекреаційного та санаторно-курортних комплексів;
- недоліки в системі регіонального управління;
- проблема тіньової економіки;
- необхідність передачі частини повноважень органам місцевого самоврядування[35, с.259].

Нашій країні просто необхідно співпрацювати з іноземними туристичними компаніями та іншими організаціями. Брати участь у виставках, конференціях і ярмарках по туризму могли б сприяти розширенню взаємозв'язків з такими організаціями. При цьому, не варто забувати про підтримку високої якості, пропонованого продукту, який повинен відповідати всім вимогам туристичного ринку і створювати позитивний імідж.

Сприяння розвитку та зміцнення санаторно-курортного комплексу України загалом позитивно вплине на стан здоров'я населення, підвищить конкурентоспроможність вітчизняної санаторно-курортної галузі на міжнародному ринку лікувально-оздоровчого туризму.

Характеризуючи ресурсний потенціал України з забезпечення мінеральними водами та лікувальними грязями як значний, встановлено, що такий високий потенціал здатен забезпечити сучасні потреби населення в організації лікувального та лікувально-оздоровчого туризму.

Проте, лікувально-оздоровчий туризм найбільше потребує підтримки і скоординованого розвитку. Варто звернути увагу на наявність в Україні рекреаційного потенціалу з одного боку, а з іншого врахувати занедбаний стан санаторно-курортної галузі в Україні, а також наявні тенденції збільшення показників захворюваності населення України достатньо актуальними постають питання запровадження ефективної системи стратегічного управління розвитку лікувально-оздоровчого туризму. В основному можна зазначити, що

рекреаційні центри України добре спеціалізуються на своїй справі. Оскільки, з кожним роком число туристів-рекреантів у деяких областях збільшується.

Проте, Україна займає не лідируючі позиції з розвитку даного виду туризму на міжнародному рівні. Недоліки санаторно-курортної справи країни, які заважають у просуванні на ринок національної санаторно-курортної пропозиції, полягають, перш за все, у застарілій матеріально-технічній базі, яка не відповідає вимогам часу, недостатності фінансування державних закладів та низькій конкурентоспроможності госпрозрахункових підприємств. Наслідком такої ситуації є збитковість половини санаторно-курортних закладів.

РОЗДІЛ 3. БАЛЬНЕОЛОГІЧНІ ТУРИСТИЧНІ ЦЕНТРИ УКРАЇНИ

3.1. Основні рекреаційні дестинації країни

Гарний відпочинок повинен бути не тільки тривалим, але і якісним. Ідеальний варіант – поєднати приємне з корисним і відправитися на будь-який з лікувально-оздоровчих курортів України. Українські курорти славляться своїми солоними озерами, термальними басейнами, радоновими ваннами, лікувальними сульфідно-муловими грязями, бюветами мінеральних вод.

Фахівці порівнюють українські лікувальні грязі з водами Мертвого моря з точки зору цілющих властивостей. Безліч туристів з усього світу приїжджають сюди на лікування, щоб відновити здоров'я. Крім отримання стандартної консультації лікаря, ви можете пройти невелику серію обстежень в місцевій поліклініці або в санаторії. Така послуга коштує не дуже дорого, але може врятувати вас від серйозних проблем зі здоров'ям.

Після цього фахівці запропонують вам пройти конкретний комплекс медичних процедур, які можна пройти на оздоровчому курорті. Головна перевага – вам не потрібно кожен день стояти в чергах у лікарні або залишатися в палаті з іншими людьми, так як всі процедури проходять в комфортних умовах.

На будь-якому українському курорті є маса визначних пам'яток, які ви можете відвідати, відправившись на оздоровчий відпочинок. Таким чином, ви не тільки зможете повністю відновити свої фізичні сили, а й добре відпочити душею, насолодившись колоритними пейзажами.

Також ви можете підібрати собі санаторій за станом вашого здоров'я та за домінуванням природного фактора: бальнеологічні, грязелікувальні та кліматичні санаторії. Медичний профіль (спеціалізація курортів) визначається з урахуванням властивостей природних лікувальних ресурсів[2, с.83]. За характером природних лікувальних факторів курорти України поділяють на кілька профілів:

- бальнеологічні курорти;
- грязєві курорти;
- кліматичні курорти;
- курорти з кількома лікувальними факторами (Додаток А.).

Головні бальнеологічні курорти України:

Трускавець. На сьогоднішній день Трускавець славиться в Україні та з-за кордоном, як бальнеологічний курорт із майже 200-річною історією та таким же досвідом. І хоча про саме місто та про цілющі властивості вод відомо було давно, активне використання таких цінних природних багатств почалося тільки в 30-і роки XIX ст. Сучасний Трускавець – місто обласного значення у Львівській області, здравниця Прикарпаття з пропускною здатністю до 200 000 відпочивальників на рік.

Відпочинок та лікування, для цього їдуть сюди туристи. Це унікальне місце – екологічно чистий регіон з величезною концентрацією природних ресурсів. Крім карпатських лісових масивів та чистого гірського повітря, на курорті є понад 20 джерел мінеральних вод, які санаторії Трускавця використовують як основу комплексної терапії багатьох захворювань, у вигляді пиття, інгаляцій, ванн, зрошень та інших процедур. Мінеральні води курорту відрізняються за складом та ступенем мінералізації. Найбільш широко відома вода «Нафтуся» – гідрокарбонатно-сульфатна кальцієво-магнієва. Санаторії в Трускавці призначають «Нафтусю» в курсах питного лікування хронічних захворювань печінки, нирок, сечовивідних шляхів, жовчного міхура та жовчовивідних проток, порушень роботи шлунково-кишкового тракту та підшлункової залози, захворювань опорно-рухової та ендокринної систем. Є й інші джерела мінеральних вод - «Софія», «Марія», «Юзя», «Броніслава», які відрізняються за своєю фізіологічною дією[32, с.234]. Правильне лікування мінеральною водою буде призначено в лікувальних установах та санаторіях Трускавця.

Крім питного лікування та бальнеопроцедур, санаторії Трускавця активно застосовують озокеритотерапію в якості зовнішнього лікування захворювань

опорно-рухової та нервової систем, а також лікувальну фізкультуру та різні види масажів.

Житловий фонд курорту Трускавець складають більше 20 санаторіїв, готелі, пансіонати, вілли та приватний сектор. Санаторії Трускавця належать до спеціалізованих лікувально-оздоровчих закладів, де консультації лікарів, комплекс лікувальних процедур, а іноді і використання авторських лікувальних методик включено в загальну санаторну програму. Крім того, в місті працює дві курортні поліклініки та медичний центр, де всі охочі можуть пройти обстеження та отримати лікування відповідно до специфіки захворювання(Рис.3.1).

Черче в Рогатинському районі Івано-Франківської області. Воно розташоване неподалік від Рогатина, приблизно в 60 кілометрах від Івано-Франківська. Поруч із селом проходить автомобільна траса Н-09 «Мукачєво-Львів».

Черче – село не дуже велике і досить старе. У 2013 році воно відзначить 570-річний ювілей із дати першої писемної згадки. Цей мальовничий куточок Опілля в передгір'ї Українських Карпат приваблює відпочиваючих з усієї України. Тут немає промисловості, повітря чисте і свіже, воно не отруєне викидами заводів. Але в Черче приїжджають не тільки через красоти місцевої природи і чистого повітря. У Черче їдуть за здоров'ям. Артрити, артрози, остеохондрози, неврастенії, радикуліти, варикоз, безпліддя – це далеко не повний перелік захворювань, які успішно лікуються на курорті. Природа щедро обдарувала Черче. Цей куточок Опільського краю багатий на джерела мінеральних вод і торф'яних грязей, що мають унікальні цілющі властивості. На використанні цих природних ресурсів із лікувальною метою як раз і заснований курорт Черче. Чудодійну силу Черченської грязі та мінеральної води першими випробували на собі місцеві жителі. Зокрема, вони використовували торф'яні грязі при лікуванні захворювань опори та руху задовго до заснування в Черче курорту. В даний час Черченські мінеральні води і пелоїди успішно застосовуються в санаторно-курортній практиці[42, с.575]. Щорічно в єдиній

здравниці курорту – санаторії «Черче» – оздоровлюється більше двох тисяч чоловік. Відпочинок у Черче допоможе відновити сили і здоров'я (Рис 3.2).

Любінь Великий. Санаторій побудований на території бальнеогрязевого курорту «Любінь Великий», який здавна славиться джерелами лікувальних мінеральних вод і родовищами торф'яних грязей, що мають цілющі властивості. Місцевість тут дуже мальовнича. Три спальних корпуси санаторію «Любінь Великий» розташовані в старовинному дендропарку, в безпосередній близькості до річки Верещиця. В оздоровниці функціонує бальнеогрязелікарня, кабінети функціональної діагностики, гомеопатії, кабінет для інгаляційних процедур, іридіагностики, лазерної терапії та ін. Є чотири реабілітаційних відділення:

- відділення для реабілітації хворих із захворюваннями кістково-суглобової системи (ревматологічне відділення);

- відділення для реабілітації дітей з діагнозом ДЦП (у супроводі дорослих);

- відділення для реабілітації хворих після гострого інфаркту міокарда (кардіологічне відділення);

- гінекологічне відділення.

Хмільник. Невеликий районний центр Вінницької області знайшов чималу славу в Україні і за кордоном завдяки радонових вод, які порівнюють з лікувальними джерелами знаменитих курортів Баден-Бадена в Німеччині і Гаштейн в Австрії. Здавалося б, нічим не примітний містечко, але для багатьох людей лікування тут стало порятунком від безлічі різноманітних недуг. Через багато років при пошуку питної води геологи добули неприємну на смак солону воду, яка, однак, привернула увагу вчених. Хімічний аналіз показав радонові вуглекислі гідрокарбонатно-хлоридно-кальцієво-натрієві води з високим вмістом марганцю, що стало відкриттям всесоюзного значення, оскільки хмельницькі води не мали аналогів серед відомих мінеральних джерел.

Сьогодні Хмільник надає вісім добре обладнаних санаторіїв, які приймають понад 50 тис. осіб на рік. Цікаво, що ефективність лікування в

Хмільнику дуже висока і по всіх класах захворювань досягає 97%. Лікування на курорті Радон – це радіоактивний хімічний елемент, який вважається найбільш рідкісним поєднанням на Землі. Вода, проходячи крізь шари порід з великою концентрацією радію і урану, насичується елементами і набуває цілющих властивостей. Вже давно доведено, що невеликі дози іонізованої радіації благотворно впливають на організм, підвищують стійкість до різних хвороб, в тому числі і онкологічних. Відомо, що радонові ванни стимулюють імунітет, підвищуючи вироблення клітин, які знищують ракові клітини. Радонова мінеральна вода використовується для ванн, інгаляцій, аплікацій, зрошень порожнин, мікроклізм, і т.д. Профілактичний ефект радону – це поліпшення вуглецевого і мінерального обміну, водно-сольового балансу, виведення з організму шкідливих речовин, відновлення в'язкості крові. Але крім цього, радонові мінеральні води використовуються для лікування безлічі захворювань різних систем організму. Опорно-руховий апарат: радонові води мають знеболюючий і протиалергічний ефект, значно пригнічують запальні процеси в суглобах і м'язах. Радонові ванни покращують хрящову тканину і нормалізують обмін кальцієм, що значно прискорює процес загоєння і відновлення після травм і переломів. Лікування радоновими водами рекомендується при: ревматизмі, остеоартрозі, поліартриті, артриті. Нервова система: доведений значний седативний ефект радонових вод, крім цього, процедури покращують регенерацію нервових волокон, мають знеболюючий ефект. Показання для радонових процедур з боку нервової системи: Неврологічні прояви остеохондрозу хребта, неврити, поліневрити, неврози, наслідки інсульту, церебральний атеросклероз, наслідки черепно-мозкових травм. Серцево-судинна система: радонотерапія має значну антиаритмічну дію, що проявляє спазмолітичний ефект на судини мозку, покращує трофіку серця. Рекомендується радонотерапія людям, що страждають від таких захворювань: ішемічна хвороба серця, кардіосклероз, гіпертонія, трофічні виразки венозного походження. Сечостатева система (жінок і чоловіків): протизапальну, знеболювальну, спазмолітичну, бактеріостатичну дію, зниження рівня сечової

кислоти в крові. Крім цього, радонотерапія покращує кровопостачання органів малого тазу, сприяє нормалізації менструальних і репродуктивних функцій жінок. Позитивний вплив радонових вод відчують хворі такими недугами: простатити, уретрити, порушення статевої функції у чоловіків, цисталгія хронічні запальні процеси у жінок, міома порушення менструального циклу[53].

Крім радонових вод, які, зрозуміло, мають найбільш значний лікувальний ефект, санаторії Хмільника використовують цілющі властивості торф'яних грязей, озокериту і мінеральної води «Збручанська», а також м'якого клімату, характерного цієї місцевості (Рис.3.3).

Східниця – третій за величиною лікувальний курорт Західної України, знаходиться в мальовничому місці, недалеко від Національного природного парку «Сколівські Бескиди». Це екологічна і рекреаційна цінність України. Там чисте повітря, насичене ароматами хвої і ефірними маслами. Після важкого повітря міст, тут спочатку крутиться голова від великої кількості кисню. Герб курорту Східниця – крокуючий по зеленому полю золотий ведмідь – якраз символізує єднання з природою, яке відчувається тут. Але головним надбанням курорту Східниця все ж є мінеральні джерела. Крім найбільш відомої «Нафтусі», тут є джерела содової води типу «Боржомі», а також води хлоридно-натрієві, залізисті, з високим вмістом бромю. Перші згадки про селище Східниця ще в XIV столітті. Кажуть, що воно виникло на руїнах попереднього селища Золота Баня («лазня» означало «яма», а «золота» – через нафту, яку тут добували). А назва Східниця, за повір'ями, походить від слова «сходитися». Спочатку Східниця стала відомою завдяки нафті, яку тут розробляли з 1872 року. Саме в Східниці вперше (в 1900 році) механічним способом була пробурена свердловина. Але світове визнання Східниці, звичайно ж, принесли мінеральні джерела. На початку XX століття інженер Омелян Стоцький знайшов в Східниці 38 джерел мінеральних вод, які, як виявилось, не мають аналогів серед близько 10 тисяч усіх відомих світових джерел. Стоцький пройшов довгий шлях, щоб довести цілющі властивості мінеральних вод Східниці.

Майже 30 років він домагався визнання їх лікувальних якостей. Зрештою, після багатьох перевірок і аналізів, про цілющі джерела заговорили.

У 1975 році газета «Известия» написала про східницьку «Нафтусю», що, за словами вчених, вона навіть перевершує за лікувальними властивостями трускавецьку воду. Саме завдяки Омеляну Стоцькому селище почало розвиватися як курорт. У 1976 році курорт Східниця був офіційно визнаний Всесоюзною здравницею. Цей щедро обдарований природою куточок Прикарпаття поділиться з Вами цілющою силою мінеральних джерел і чистим гірським повітрям[46, с.112].

Курорт Східниця пропонує для проживання і лікування близько десятка санаторіїв, а також кілька приватних лікувально-оздоровчих комплексів. Крім них, багато готелів, будинків відпочинку, котеджів також з нетерпінням чекають гостей. Відповідно до мінеральних джерел, санаторії Східниці спеціалізуються на лікуванні нирок і сечовивідних шляхів, захворювань шлунково-кишкового тракту, порушення обміну речовин. А цілюще гірське повітря, насичене ефірними маслами, сприятливо впливає на органи дихання і нервову систему.

Лікування в Східниці рекомендується пацієнтам з наступними захворюваннями: хронічні холецистити, цистити; захворювання печінки; захворювання нирок, жовчного міхура; хронічні пієлонефрити; цукровий діабет.

Джерела Східниці відрізняються між собою хімічним складом і впливом на організм, тому мінеральну воду рекомендується пити після консультації лікаря.

Мінеральне джерело №1 – гідрокарбонатна натрієво-кальцієва вода, яка призначається людям, що страждають на сечокам'яну хворобу, хронічними циститами і пієлонефриту. Сприяє виведенню піску і дрібного каміння.

Мінеральне джерело №1с – вода містить спиртові смоли, гумусові речовини, карбонові кислоти. Допомагає при хворобах печінки, панкреатиті, цукровому діабеті.

Мінеральне джерело №2С – содова лужна вода, типу «Поляни Квасової», рекомендується при гастритах, колітах, виразковій хворобі, панкреатитах.

Мінеральне джерело №3 – слабомінералізована вода слабокисла гідрокарбонатна кальцієва вода. Має сечогінну та протизапальну дію, сприяє нормальній роботі нирок, покращує циркуляцію крові, так само допомагає при лікуванні діабету.

Мінеральне джерело №5 – слабомінералізована гідрокарбонатно-кальцієва вода з вмістом органічних речовин. Рекомендується при хронічних хворобах сечовивідних і жовчовивідних шляхів.

Мінеральні джерела №8, 9, 10 – гідрокарбонатні кальцієві води, містять залізо, кремнієву кислоту, марганець, срібло. Рекомендуються при захворюваннях печінки і жовчовивідних шляхів, сечокам'яної хвороби, хронічних пієлонефритах.

Мінеральне джерело №13 – гідрокарбонатно-кальцієва вода з підвищеним вмістом заліза, не має аналогів в Україні. Вода сприяє відтворенню рівня гемоглобіну, рекомендується при залізо-недостатньої анемії, захворюваннях печінки, променевих хворобах і ін.

Мінеральне джерело №15 – слабомінералізована вода, високий вміст заліза, вуглекислоти, марганцю, ця вода корисна при захворюваннях шлунка зі зниженою кислотністю, при хронічних циститах і пієлонефритах.

Мінеральне джерело №18с – слабомінералізована гідрокарбонатно-сульфатно-натрієва вода, містить підвищену кількість мікроелементів і органічних речовин, які покращують утворення жовчі і стимулюють роботу нирок.

Мінеральне джерело №25, 26 – слабомінералізовані гідрокарбонатні сульфатно-кальцієво-магнієві води, які рекомендується споживати при захворюваннях нирок, хронічних циститах, гепатитах, після хвороби Боткіна (гепатит А)[33].

Крім мінеральних вод, Східниця має «гірський віск» – озокеритом (основні його поклади знаходяться в м. Борислав, в 10 км від Східниці).

Було доведено, що терапевтична дія «Нафтусі» значно поліпшується при одночасному застосуванні аплікацій з озокериту. Використовується озокерит при різних запаленнях, гастроентерологічних, гінекологічних, урологічних захворюваннях, розладах опорно-рухової системи. Поєднання правильно призначеної мінеральної води і аплікацій з озокериту дає приголомшливий лікувальний ефект.

Східниця пропонує безліч варіантів проживання: від санаторіїв і готелів до приватних котеджів, хоча багато відвідувачів погоджуються, що проживання в приватному секторі менш зручне. Велика кількість готелів забезпечують гостей не тільки висококласним обслуговуванням, але і різними додатковими послугами у вигляді СПА-центрів, саун, басейнів і т. д. (Рис.3.4).

3.2 Географія ринку сучасних туристичних лікувально-оздоровчих послуг в Україні

За своїми природно-кліматичними умовами Україна є однією з країн світу, в якій майже кожен регіон має свої джерела здоров'я.

В Україні великі запаси лікувальних грязей. Особливе місце займають унікальні озокеритові ресурси Бориславського родовища у Львівській області. Торф'яні грязі зустрічаються у Львівській та Івано-Франківській областях. Серед сульфідних родовищ значними є Куяльницьке і Шаболатське (Одеська область).

Провідне місце займає відпочинок на природі. Тому важливим ресурсом є лісова рослинність. Лісові лікувальні ресурси в Україні розподілені досить нерівномірно. Більшість лісів в південно-західному регіоні, де формування рекреаційних зон засноване на цьому факторі. У Закарпатській, Київській, Житомирській та Черкаській областях ліси виконують функції водного регулювання і водоохоронної діяльності. Кліматичні ресурси сприяють розвитку рекреаційної діяльності. Береги, моря, річки, водосховища, озера, українські Карпати і ліси – ці ландшафти характеризуються поєднанням

чистого повітря, наповненого киснем і підвищеною вологістю. Гірські долини, захищені хребтами, характеризуються сприятливим мікрокліматом для розвитку кліматичних курортів[14, с.304].

Рекреаційні ресурси пляжів грають провідну роль в роботі курортів на берегах морів, річок і озер. В Одеській, Донецькій, Миколаївській областях є штучні та природні лікувальні пляжі, які також приваблюють туристів.

В Україні діє 45 курортів загальнодержавного міжнародного значення та 13 курортів місцевого значення; є більше 400 санаторіїв, в яких можуть розміститися понад 600 тисяч відпочиваючих. Існує перелік і кордони 265 зон, які зарезервовані для організації лікувально-оздоровчих і туристичних зон[16].

Найпопулярнішими серед туристів і відпочиваючих є райони Південного узбережжя, Чорного і Азовського морів і Карпат.

Причорноморський регіон. Курорт Аркадія розташований в одному з наймальовничіших куточків Одеси. Він включає в себе всю прибережну зону від Відради до Аркадії. Основними лікувальними факторами курорту є клімат, таласотерапія і мінеральні води.

Мікроклімат курорту Великий Фонтан характеризується інтенсивним сонячним випромінюванням, невеликою кількістю сухого повітря, який пом'якшується бризками; це сприятливо для лікування пацієнтів із захворюваннями дихальних шляхів.

Очаків –приморський кліматичний курорт в Миколаївській області, розташований в 58 км на північний захід від Миколаєва на берегах Дніпровського лиману Чорного моря з дрібними піщаними пляжами. Відпочиваючим пропонуються: курортні ресурси Очакова, помірно-континентальний м'який клімат, морські купання і аерогеліотерапія, а також ропа і лікувальна грязь Березанського лиману.

Кліматичний приморський курорт Скадовськ розташований на березі Джарилгацької затоки Чорного моря. Чисте степове повітря, постійні морські бризи створюють відмінні кліматичні умови[21, с.13-25].

Азовський регіон. Відпочинок на Азовському морі популярний для сімейного відпочинку з дітьми або для лікування. На берегах Азовського моря найбільш відомі два грязьових курорти– Бердянськ і Кирилівка. Грязьово-кліматична прибережна рівнина курорту Бердянської степової зони розташована на північному березі Азовського моря. Клімат помірно-континентальний. Основні лікувальні засоби курорту– мулисті грязі та ропа озер Червоне, Велике і затоки Азовського моря, а також мінеральні хлоридні й натрієві води. Клімат курорту Кирилівка помірно-континентальний. Основними лікувальними факторами є мулові сульфідні грязі в руслах річок Великий і Малий Утлюк, Утлюцького і Молочного лиманів і високо-мінералізовані мінеральні води.

Карпатський регіон. Природа Карпат завжди приваблювала людей, але це не єдина причина створення тут курортного господарства. Дивно корисні вуглекислі води верхів'я Чорного Черемошу та інші мінеральні води. Тут також знаходяться родовища торф'яних лікувальних грязей.

Бальнеологічний курорт Поляна розташований в долині річки Пінія. Він оточений лісистими горами. Курорт Синяк є одним з найстаріших в Карпатах. Клімат тут горський, з високою вологістю та значною кількістю проливних дощів. Мінеральні води використовуються для лікування.

На курорті Сойми для внутрішнього і зовнішнього застосування використовується вуглекисла мінеральна вода.

Курорт Шаян розташований на передгір'ї Великого, Середнього та Малеого Шаяна. Схили покриті буком, смерекою та грабом. Курорт захищений від вітрів вулканічним хребтом. Клімат гірських басейнів тут переважає. Вуглекислі мінеральні води використовуються для лікування.

Курорт Кваси розташований в однойменному селі в міжгір'ї Чорної Тиси; на півночі він оточений Долино-Чорногірським пасмом гір, а на півдні – кристалічним масивом Марморос. Тут знаходяться Чорногори (з найвищою вершиною українських Карпат Говерлою – 2061 м, горою Петрос –

2020 м). Міцний сніжний покрив утворюється в листопаді. На курорті використовується газувана мінеральна вода для зовнішнього застосування.

Солотвино, це селище Тячівського району здавна славився своїми соляними копальнями. Це центр лікування різних алергій, в тому числі й видів астми.

Курорти Карпат спеціалізуються на лікуванні захворювань органів травлення (особливо ефективно лікування виразок шлунка і дванадцятипалої кишки), печінки і підшлункової залози, цукрового діабету.

Львівська область має в своєму розпорядженні сульфідні, сульфатно-хлоридні натрієво-кальцієві води. Сьогодні Трускавець, Моршин, Любінь-Великий відомі у всьому світі.

Нині в Трускавці освоєно понад 25 мінеральних джерел, більше десяти різновидів лікувальних вод. Особливою популярністю користується «Нафтуся» – гідрокарбонатно-сульфатна кальцієво-магнієва вода. Це просто унікальна вода, яка долає хронічні захворювання печінки, нирок, сечовивідних шляхів, відновлює порушення обміну речовин[27, с.139-154].

У Моршині відомі цілющі джерела джерельної води (одна з найпопулярніших в Україні – «Моршинська»), також для лікування суглобів використовується торф'яна грязь.

Курорти інших регіонів нашої країни. Крім «масових» курортних регіонів (Одеський, Карпатський), в Україні є такі лікувальні місця, які можуть зміцнити здоров'я сотень, можливо тисяч відпочиваючих, але це не применшує важливості цих курортів і дозволяє дізнатися про них необхідно і корисно кожному.

Джерела радону були також розроблені для лікування в Київській області – Миронівка, Біла Церква, Житомирська область, Рівненська область.

Дніпропетровська область багата джерелами хлориду та натрію. Знаменитий центр санаторно-курортного лікування – Солоний Лиман.

Слов'янськ – бальнеогрязевої курорт в Донецькій області, знаходиться в басейні Дону на території оснащеного парку з хвойних і листяних дерев;

головні природні лікувальні фактори курорту – сульфідна грязь та мулистість солоних озер Рапне і Сліпне, а також «Рапн» хлоридно-натрієва вода, видобута з свердловин, яку використовуюється для грязьових ванн.

Слов'яногірськ (колишній Святогірськ) – кліматичний курорт в Донецькій області, розташований за 34 км на північ від Сіверського Дінця (притока Дону) з великим піщаним пляжем; курорт заснований в 1822 р. для лікування хворих із захворюваннями серцево-судинної і нервової систем, а також з професійними захворюваннями органів дихання.

Миргород – бальнеогрязевої курорт в Полтавській області, розташований за 103 км на північний захід від Полтави на околиці міста Миргород, на берегах річки Хорол (басейн Дніпра), в парку, до якого прилягають соснові і мішані ліси; природні лікувальні фактори курорту – мінеральні води і торф'яні грязі; мінеральні хлоридно-натрієві води використовуються в основному для пиття і розливу в пляшки в якості лікувально-столової під всесвітньо відомою назвою «Миргородська», яка застосовується при лікуванні захворювань шлунка і кишечника, для грязьових аплікацій використовують торф; на курорті «Миргород» здійснюється лікування хворих із захворюваннями органів травлення та порушеннями обміну речовин (цукровий діабет).

Березівські мінеральні води – бальнеологічний курорт в Дергачівському районі Харківської області, розташований за 25 км на захід від Харкова; основним природним лікувальним фактором курорту – крем'янисті гідрокарбонатні кальцієво-натрієво-магнієві води, виявлені шляхом буріння в 1862 р.; води застосовують для наповнення різних ванн, але в основному для питного лікування (на курорті функціонує завод з розливу в пляшки столової води під назвою «Березовська»).

Гопри – бальнеогрязевий курорт в Голопристанському районі Херсонської області, розташований за 18 км на південь від Херсона, на південній околиці м. Гола Пристань, лівий берег річки Конка (рукав Дніпра); основні природні лікувальні фактори Гопри – сульфідна мулів бруд і ропа солоного озера, довжина якого близько кілометра, ширина до 750 метрів і глибина до 1 метра;

високий вміст вуглекислих солей кальцію, магнію і низький вміст сірчистого заліза в лікувальній грязі курорту Гопри сприяють лікуванню опорно-рухових органів, периферичної нервової системи[29, с.204-208].

У кожному регіоні України є всі необхідні лікувально-оздоровчі, спортивні (туристичні), культурні умови і ресурси (бальнеологічні, кліматичні, ландшафтні, пляжні) для розвитку курортно-рекреаційного комплексу. Однак розвиток комплексу стримується низкою проблем, таких як збільшення можливостей рекреаційної економіки, нерівномірне використання, тобто сезонність і так далі. Проблема територіального розташування рекреаційних об'єктів і рекреаційного природокористування залишається невирішеною.

3.3. Еколого-географічна оцінка природно-рекреаційних послуг України

Природно-ресурсний потенціал. Сукупність усіх видів природних ресурсів, які використовуються або можуть використовуватися в країні на сучасному рівні технічного розвитку, становить її природно-ресурсний потенціал. У вартісному вираженні він оцінюється як сума потенціалів окремих ресурсів, наявних в країні. Земельні і мінеральні ресурси мають найважливіше значення у видовому складі природно-ресурсного потенціалу України. За своїми загальними запасам Україна посідає одне з провідних місць в Європі. У той же час спостерігається загальна нестача водних і лісових ресурсів. Ефективність використання природно-ресурсного потенціалу в країні залежить від економічного механізму. Його недосконалість може привести до нерационального, неефективного або значного використання ресурсів, що негативно позначиться на навколишньому середовищі.

Сукупність усіх форм освоєння і використання природних ресурсів, впливу людини на природне середовище і заходів, спрямованих на її збереження, називають природокористуванням. В Україні в цілому переважало нерациональне природокористування, яке не забезпечувало збереження

природного середовища. Часто це зводилося до надмірного виснаження природних ресурсів, масового неконтрольованого забруднення довкілля.

Геоecологічна ситуація. Природне середовище може позитивно або негативно впливати на самопочуття і здоров'я людини в залежності від природних умов території, а також тих змін, які вносить сама людина. Умови проживання людей на певній території залежать від конкретної геоecологічної ситуації. Цей стан природного середовища на певній території і її відповідність санітарно-гігієнічним нормам життя населення і природно-ecологічних умов існування живих організмів.

На стан природного середовища впливають саме природні процеси і явища (наприклад, посухи, лісові пожежі, сильні паводки, ураганні вітри, землетруси). Однак сучасна геоecологічна ситуація майже всюди в світі формується під впливом самої людини. В процесі життя і господарської діяльності вона все частіше використовує різні компоненти природи, повертаючи натомість величезну кількість невластивих природі продуктів своєї життєдіяльності. Цим вона порушує зв'язки між природними компонентами, збіднює та видозмінює середовище, забруднює атмосферу, гідросферу, літосферу і ґрунт, викликає негативні зміни в біосфері. І через ланцюги живлення (наприклад, накопичення шкідливих речовин в рослинах, які переходять в процесі харчування до тварин, а далі – в організм людини)[47, с.368].

На стан природного середовища впливають природні процеси і явища (наприклад, посухи, лісові пожежі, сильні повені, урагани, землетруси). Однак ситуація, геоecологічна ситуація складається практично повсюдно в світі під впливом самої людини. В процесі життя і господарської діяльності він все частіше використовує різні компоненти природи, повертаючи натомість величезну кількість нехарактерних продуктів своєї життєдіяльності. Таким чином, він порушує зв'язку між природними компонентами, збіднює і змінює навколишнє середовище, забруднює атмосферу, гідросферу, літосферу і ґрунт, викликає негативні зміни в біосфері. І через харчові ланцюги (наприклад,

накопичення шкідливих речовин в рослинах, які проходять в процесі годування тварин, а потім – в організмі людини).

Щоб оцінити сприятливість геоекологічної ситуації для життя людини, використовують різні якісні і кількісні показники. Вони фіксують порушення природних компонентів і стан їх забруднення (кількість викидів шкідливих речовин). Ці показники зіставляють з гранично допустимими концентраціями речовин – науково обгрунтованим можливим їх кількістю в навколишньому середовищу, не загрозливим здоров'ю людини (наприклад, сполук сірки в повітрі, важких металів в ґрунті, органічних хімічних сполук у воді). Залежно від того, як ці показники співвідносяться на певній території, формується сприятлива чи несприятлива екологічна ситуація[39, с.162].

Геоекологічна ситуація в країні з плином часу змінюється від місцевості до місцевості, так і на одній і тій же території. Людина може не лише завдавати шкоду довкіллю, а й покращувати геоекологічну ситуацію в кращу сторону. Стан природного середовища в Україні сформувався під впливом багаторічного розвитку та надмірної антропогенної трансформації території, її значного насичення промисловим і сільськогосподарським виробництвами в порівнянні з незначними територіями.

Основні види і джерела забруднення. До основних видів забруднення навколишнього середовища в Україні відносять: тверді відходи (сміття), хімічні сполуки (тверді, рідкі, газоподібні), радіоактивні речовини (рис. 3.5). Впродовж останнього часу теплові, електромагнітні та шумові забруднення стають все більш поширеними. Забруднюючі речовини в навколишньому середовищі – це практично всі сфери людського життя.

Значні зміни в навколишньому середовищі відбуваються саме через розвиток промисловості. В результаті видобутку корисних копалин, що видобуваються з рудників, шахт та кар'єрів накопичуються відвали породи. Відвали часто містять токсичні речовини, які розсіюються на великих площах і потрапляють в ґрунтові води. Це впливає на ріст рослин та здоров'я людини. Велика частина добутих відвалів з небезпечними речовинами зосереджена в

місцях видобутку вугілля (відвали, здатні до самозаймання), металевих руд, сірки, солей калію. Українські компанії щорічно викидають мільйони тонн речовин, що містять більше 200 видів шкідливих компонентів. Теплові електростанції, металургійні і хімічні підприємства найбільш забруднюють навколишнє середовище. При займанні цих речовин в повітрі утворюється смог – туман з диму, попелу та сажі, що є дуже шкідливим для здоров'я. А з'єднання вуглецю, азоту, фосфору, сірки викликають кислотні дощі, які відносяться до викидів промислових підприємств. Їх руйнівний ефект позначається на рослинності, будівлях, пам'ятках.

Транспорт є основним джерелом забруднення навколишнього середовища – майже 70% всіх викидів в атмосферу є продуктами згоряння палива. Концентрація шкідливих речовин знаходиться вздовж доріг. Сполуки важких металів в 10-20 разів перевищують гранично допустимі норми. Тому заборонено пасти худобу, рвати фрукти уздовж доріг. Забруднення навколишнього середовища також спостерігається вздовж залізниць, в портах і аеропортах через залишки палива транспортних засобів.

Забруднення ґрунтів, вод і біосфери також може бути викликано сільськогосподарською діяльністю. Протягом довгого часу люди використовували пестициди проти шкідників культурних рослин (бур'янів, різних комах), незважаючи на їх шкідливий вплив на здоров'я людини і тварини. Це також відноситься і до надмірного кількості нітратів, які поглинаються сільськогосподарськими рослинами в результаті додавання мінеральних добрив під час їх вирощування[41, с.49].

Комунальне господарство є значним джерелом забруднення навколишнього середовища. В результаті діяльності людини тверді побутові відходи накопичуються і вивозяться на відкриті звалища сміття. На даний час вони охоплюють 7% території України – це більше, ніж площа всіх її природних територій, що охороняються. У містах створені очисні споруди для очищення побутових стічних вод, але часто забруднені води потрапляють в річки і ґрунтові води. Численні «поховання» і склади хімічно небезпечних

речовин і боєприпасів, розташовані по всій країні, становлять значну загрозу для людей і навколишнього середовища, в яких зосереджено сотні тисяч тонн вибухових речовин (Рис. 3.6).

Техногенні катастрофи, масштабні аварії на об'єктах господарської діяльності – становлять особливу небезпеку для людей і навколишнього середовища. Вплив одних носить тимчасовий характер і обмежується порівняно невеликими територіями, інші – набагато більш тривалі за часом і великомасштабні за розподілом. На жаль, такі аварії неодноразово відбувалися в Україні. Це, зокрема: прорив греблі соляної водойми на Стебниківському калійному комбінаті (Львівська область) і попадання солей в річку Дністер в 1983 році; вибухи на артилерійських складах і розліт снарядів в селі Новобогданівка (Запорізька область) в 2004 - 2006 рр.; аварії суден з нафтою і сіркою в Керченській протоці в 2007 році та інші. До найбільш трагічних наслідків відноситься звичайно ж, є аварія на Чорнобильській АЕС, що сталася в ніч на 26 квітня 1986 року. Була утворена 30-кілометрова зона відчуження, з якої переселилися 130 тисяч жителів Київської області, і 75 населених пунктів (в тому числі міста Прип'ять і Чорнобиль) припинили своє існування. В даний час всі природні процеси в зоні відбуваються в умовах високих показників радіаційного забруднення. Надзвичайно небезпечні для життя наразі стали райони на сході країни через проведення військових дій. Деякі з них перетворились на «мінні поля», їх розмінування потребує значно багато часу і зусиль [6, с.8-10].

Регіональні відмінності та геоecологічна ситуація. В Україні розрізняють території із сприятливою, помірно сприятливою, задовільною, погіршеною, напруженою і катастрофічно-ecологічну ситуаціями (Рис. 3.7).

У цих назвах відображено наростання гостроти ecологічних проблем на окремих територіях. Сприятлива, помірно сприятлива і задовільна ситуація склалася в давно освоєних регіонах, де переважає сільськогосподарська діяльність (лісостепова зона, крайні схід та захід Полісся, Карпати). Погіршена ecологічна ситуація спостерігається в степових районах, надмірно

експлуатується центральному Поліссі, забрудненому радіоактивними відходами та навколо великих міст. У промислових районах Донбасу, Придніпров'я, навколо деяких міст Прикарпаття погіршена екологічна ситуація переростає в напружену, а в 30-кілометровій Чорнобильській зоні – в катастрофічну. Час від часу в окремих місцевостях виникають негативні зміни в навколишньому середовищі, що вимагають надзвичайних заходів з боку держави. Їх оголошують зонами надзвичайних екологічних ситуацій. На жаль, таких зон в Україні з'являється чимало.

Ці назви відображають зростаючу серйозність екологічних проблем в деяких районах. Сприятлива, помірно сприятлива і задовільна ситуація склалася в давно розвинених регіонах, де переважає сільськогосподарська діяльність (лісостепова зона, крайній схід і захід Полісся, Карпати). Погіршена екологічна ситуація спостерігається в степових районах, надмірно експлуатованих в центральній частині Полісся, забруднених радіоактивними відходами, і навколо великих міст. У промислових районах Донбасу, Придніпров'я, навколо деяких міст Прикарпаття погіршена екологічна ситуація переростає в напружену, а в 30-кілометровій Чорнобильській зоні взагалі в катастрофічну. Час від часу в деяких районах відбуваються негативні зміни в навколишньому середовищі, які вимагають від держави надзвичайних заходів. Вони оголошені зонами екологічних надзвичайних ситуацій. На жаль, в Україні з роками число таких зон збільшується.

Необхідно відмітити, що:

- геоекологічна ситуація відображає стан навколишнього природного середовища з точки зору сприятливих або несприятливих умов для життєдіяльності людей;
- основними видами забруднення навколишнього середовища в Україні є забруднення сміттям, хімічними сполуками, радіоактивними речовинами, а також шумове, електромагнітне[8].

Показано, що Україна має великі передумови для розвитку рекреаційних територій, які обумовлені наявністю природних бальнеологічних ресурсів,

мережею санаторно-курортних закладів. Комплексне дослідження різноманітних природних лікувальних ресурсів, оцінка їх сучасного стану обумовлюють розвиток курортів різного профілю[45].

Бурхливий ритм життя, не зовсім здорове харчування та спосіб життя, стреси та інші «принади» сучасного світу спонукають відпочивати й оздоровлюватися, незважаючи на пору року чи погоду за вікном. І якщо дозволити собі навіть бюджетний відпочинок за кордоном може далеко не кожен, то подорожувати цікавими місцями України можна легко. Особливо добре, що в нашій державі існує низка оздоровчих курортів, які відвідують навіть іноземці, що й зумовлює популярність та розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні. Адже, особливий мікроклімат, чисте, часто насичене ароматом дерев та трав, повітря, мальовничі гори та ріки, цілющі мінеральні води та грязі – неоціненний скарб української природи.

Проглянувши найпопулярніші та найвідоміші курорти України, де можна добре відпочити, набратися сил та підлікувати хронічні хвороби на природі, можна зазначити, що вибір є для кожного. Цікаво й те, що відпочивати на цих курортах можна практично цілий рік і щоразу отримувати незабутні враження та відкривати ці місцини з нових, невідомих ракурсів.

ВИСНОВКИ

В Україні санаторно-курортна справа є одним з найдавніших видів рекреації. Послуги санаторно-курортних закладів в Україні становлять майже 40% від загального обсягу діяльності туристської галузі. Рекреаційні ресурси України активно використовуються з лікувально-оздоровчою метою, кожний регіон країни у більшій чи меншій мірі розвиває лікувально-оздоровчий туризм.

Характеризуючи ресурсний потенціал та кількість рекреаційних дестинацій України з значним забезпеченням мінеральними водами та лікувальними грязями, встановлено, що такий високий потенціал здатен забезпечити сучасні потреби населення в організації лікувально-оздоровчого туризму[40].

У першому розділі роботи, було вивчено теоретичні аспекти лікувально-оздоровчого туризму та подано загальну характеристику природних лікувальних ресурсів та проведено огляд класифікації лікувально-оздоровчих закладів. Складовими курортних ресурсів виступають об'єкти і явища природного походження, які можуть бути використані для лікування, оздоровлення, відпочинку та туризму (мінеральні води, лікувальні грязі, а також кліматичні та ландшафтні ресурси).

У другому розділі розглянувши лікувально-оздоровчі центри України, особливості їх функціонування, з'ясовано, що наявність унікальних природних лікувальних ресурсів обумовлюватиме і в подальшому розвиток бальнеологічної та санаторно-курортної галузі країни. Проаналізувавши проблеми та перспективи розвитку, було визначено, що розвиток лікувально-оздоровчого туризму в Україні вимагає комплексного підходу: правової підтримки, ліцензування лікувально-оздоровчих установ, підтримки їх на державному рівні, вдосконалення лікувально-оздоровчої інфраструктури, створення єдиної бази всіх здравниць країни, підвищення рівня сервісу послуг, створення центрів навчання персоналу. Підтримка розвитку соціальної складової лікувально-оздоровчого туризму дозволить скоротити смертність населення, збільшити тривалість життя, з одного боку, і підвищити зайнятість

населення, розвиваючи туристські території, з іншого боку. Зокрема, у нас є всі види ресурсів, що дозволяє всебічно розвивати рекреаційний комплекс. Завдяки різноманітним ресурсам рекреаційний комплекс України є багатофункціональним. Його діяльність дає можливість оздоровити великі маси населення і в той же час зробити значний внесок до національного доходу.

Проведений аналіз географії ринку сучасних туристичних лікувально-оздоровчих послуг України за регіонами, доводить, що у всіх областях країни є достатній рекреаційний потенціал для подальшого розвитку курортного господарства країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова А.Ю. Международный туризм : учебник / А.Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2004. 463 с.
2. Бабарицька В. К., Любіцева О. О. Організація туризму. Навч. посібник. Част. I. - К.: КУ, 2008. 83 с.
3. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К.: Палітра, 1998. 130 с.
4. Бобкова А. Про поняття природних рекреаційних ресурсів //Право України. 2000. № 5. С. 51-54.
5. Борозняк В.С. Перспективи розвитку українського туризму // Бізнес, №15, 2007. С. 15-16.
6. Бутусов Г. Аналіз туристичного ринку України // Галицькі контракти №5, 2006, С. 8-10.
7. Вегитнев А. М., Кусков А. С. Лечебный туризм: уч. пособ. М. : Форум, 2010. 592 с.
8. Вихристенко Б.І. Сучасний стан і завдання розвитку туристичної галузі України // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Туризм в Україні: економіка та культура» (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.) – Частина перша. – К.: КМ-Трейдінг, 1998. С. 46-49.
9. Внутрішній туризм в Україні: окремі аспекти / Зб. ст.–К., 2002.160 с.
10. Внутрішній туризм в Україні: окремі аспекти / Ред.: О.І. Лугова; Ін-т туризму Федерації профспілок України. К., 2002. 162 с.
11. Всесвітня туристична організація [Електронний ресурс] :Офіційний сайт. - Режим доступу: <http://unwto.org/>
12. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. / Редкол.: О. М. Мариніч (голова) та інші. – К.: Академія, 2004. Т. 3. 480 с.
13. Гонгало П.Ф. Проблеми відтворення ресурсного комплексу України. // Економіка і Екологія, 2008, №15, 127 с.

14. Грабовський Ю.А. Спортивний туризм : навчальний посібник / Ю.А.Грабовський, О.В. Скалій, Т.В. Скалій. – Тернопіль : навчальна книга, 2009. 304 с.
15. Данилова Ю.Е. Довідник по курортології / Ю.Е. Данилова. - К. : Свічадо, 2006. 307с.
16. Державне агентство України з туризму та курортів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.tourism.gov.ua>
17. Дубовик І. А. Країнознавчий словник-довідник / І. А. Дубовик. – 2-е вид. – Львів.: Панорама, 2003. 575 с.
18. Жученко В. Розвиток туристсько-рекреаційної діяльності на Україні: передумови та перспективи // Регіональні перспективи. 2001. №1 (14). С. 34-38.
19. Закон України "Про курорти" за станом на 5 жовтня 2000 р. Верховна Рада України. - Офіц. вид. - К. : Парлам. вид-во. 2000р. - 76 с. - (Бібліотека офіційних видань).
20. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. 1995. №31.241 с.
21. Захаров С. Туристичні об'єкти. Природно-заповідні об'єкти//Краєзнавство. Географія. Туризм. 2007. № 46-47. С. 15-25.
22. Збірник Нормативно-правових актів «Правове регулювання туристичної діяльності в Україні» під аг. Ред. Проф.. Федорченка. – К.: Видавництво «Агенство по розповсюдженню друку», 2006. 64 с.
23. Казачковська Г.В. Можливості сталого розвитку туризму та курортів в Україні / Г.В. Казачковська // Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою : матер. доп. II наук.-практ. конф. – Бердянськ : АУІТ "АРІУ", 2006. С.126-137.
24. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні : навчальний посібник / В.Ф.Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. 300 с.
25. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму : навчальний посібник / М.П.Кляп, Ф.Ф.Шандор. – Ужгород, 2011. 54 с.

26. Креббин-Бейли Д. Спа-терапия в индустрии красоты. Методика процедур, эксплуатация оборудования, программы обучения спа-менеджменту / Д. Креббин-Бейли, Д. Харкап, Д. Харрингтон; [пер. с англ. В. Е. Бельченко]. – М. : РИПОЛклассик, 2010. 304 с.
27. Кукурудза С.І. Бальнеологічні ресурси Передкарпаття, основа функціонування санаторно-курортної субгалузі: Український географічний журнал / С.І. Кукурудза. - К. : Знання, 2001. 139с.
28. Лобода М.В. Кадастр мінеральних вод України / М.В. Лобода. - Львів : Вид-во Свічадо, 2006. - 307 с.
29. Любіцева О.О. Розвиток екологічного туризму в Україні// Економічна та соціальна географія – К.: 2002. Вип. 53. С. 189-196
30. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу : навчальний посібник / М.П. Мальська, В.В. Худо, В.І. Цибух. – К. : Центр учбової літератури, 2004. 272 с.
31. Мальська М.П. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність: Монографія / М. П. Мальська М.П., М. Й. Рутинський, Н..М..Паньків. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 268 с.
32. Маринов Н.А. Трускавецькі мінеральні води / Н.А. Маринов. - К. : Недра, 2001р. 234 с.
33. Матолич Б.М. Мінеральні води та курорти Львівщини / Б.М. Матолич. - К. : Палітра Друку, 2003. 96 с.
34. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України – Львів, 1999. 200 с.
35. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України.- Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 2007. 259 с.
36. Менеджмент туристичної індустрії : навчальний посібник / Школа І.М. та ін. ; За ред. Проф. І.М. Школи. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. 596 с.
37. Нагірняк З. Туризм - це пізнання світу і бізнес: [Туристичний бізнес в Україні] // Шлях перемоги. 2006, 18 жовт. С. 10-12.

38. Нікіпелова ОМ. Лікувально-оздоровчі та рекреаційні ресурси України - сучасний стан, шляхи використання // Мед. реабілітація, курортологія, фізіотерапія, 2005. № 1. С. 47-48.
39. Новікова В. І Санаторно-курортна сфера: інфраструктурна складова, стан розвитку в Україні // Географія та туризм : наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2011. Вип. 16. С. 93–102.
40. Організація туристичної діяльності в Україні: Навч. посіб./ Т.Г. Сокол; Федер. проф. спілок України, Ін-т туризму. К., 2002. 256 с.
41. Павлов В.І.: Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку. – Трускавець, 2000. С.31-34.
42. Петранівський В.Л. Туристичне краєзнавство : Навчальний посібник. За редакцією проф. Заставного Ф.Д. / В.Л. Петранівський. К. : Знання, 2006. 575 с.
43. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. нормативноправових актів; під заг. ред. проф. В.К. Федорченка. К.: Юрінком Інтер, 2002. 640 с.
44. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Станом на 1 трав. 2002 р. / Київський ун-т туризму, економіки і права / В.К. Федорченко (ред.), Л.В. Малюга (упоряд.). Навч. Посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2002. 640 с.
45. Роїна О. М. Туристична діяльність в Україні: нормативно-правове регулювання / О.М. Роїна; 2-е вид., змін та доп. – К.: КНТ, 2006. 464.с.
46. Сапрунова В. Б. Туризм: еволюція, структура, маркетинг / В.Б.Сапрунова. М., 2005. 112 с
47. Сахно Є.Ю., Менеджмент сервісу. / Є. Ю. Сахно, Ф. Ф. Шандор. - К. : Либідь, 2001, 368 с.
48. Свірідова Н.Д. Концепція сталого розвитку туризму в сучасних умовах / Н.Д. Свірідова // Культура народів Причорномор'я. 2009. № 176. С.166-168.

49. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія – Вид. 2-ге, [перероб. та доп.] / Т.І. Ткаченко. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2009. 463 с.

50. Томаневич Л. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні як об'єкт державного регулювання / Л. Томаневич // Наук. вісник Львівського юридичного інституту внутрішніх справ. – Серія економічна. Вип. 1. 2005. С.210-217.

51. Томаневич Л. Про побудову організаційно-управлінської моделі в сфері туристично-рекреаційної діяльності в Україні / Л. Томаневич // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці: АНТ ЛТД, 2005. - Вип. IV. Економічні науки. – Ч.1. С. 221-231.

52. Томаневич Л. Структуризація лікувально-оздоровчих послуг як об'єкту маркетингового управління / Л. Томаневич // Вісник Донецького державного університету управління. Наук. зб. – Вип. 2 (28). – Донецьк, 2004. С.119-122.

53. Трохимчук С.В., Бальнеологічний комплекс Передкарпаття як провідна галузь спеціалізації / С. В. Трохтмчук, О. В. Федунь. – К. : Вища освіта, 2007, 84 с.

54. Федорченко В. К., Історія туризму в Україні . В. К. Федорченко, Т. А Дворова. – К. : Вища освіта, 2002, 376 с.

55. Фоменко Н. В., Рекреаційні ресурси та курортологія / Н. В Фоменко, Х. Й. Роглев - К. : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

56. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії / Н. В. Чорненька. - К. : Атіка, 2006, 264 с.

57. Экономика и организация туризма. Международный туризм : учебное пособие / Е.Л.Драчева, Ю.В.Забаев, Д.К.Исмаев. – М. : КНОРУС, 2005. 576 с.

58. Jeremy McCarthy. Become a spa owner.– Washington, USA, FabJobInc. 2010.– 207 p. 10. Smith M., Kelly C. Wellness Tourism, in Tourism Recreation Research. – Greenwich, London, 2006. 298 p.

59. Monroe M. What is wellness? / М.Монрое [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.inneridea.com>

ДОДАТКИ

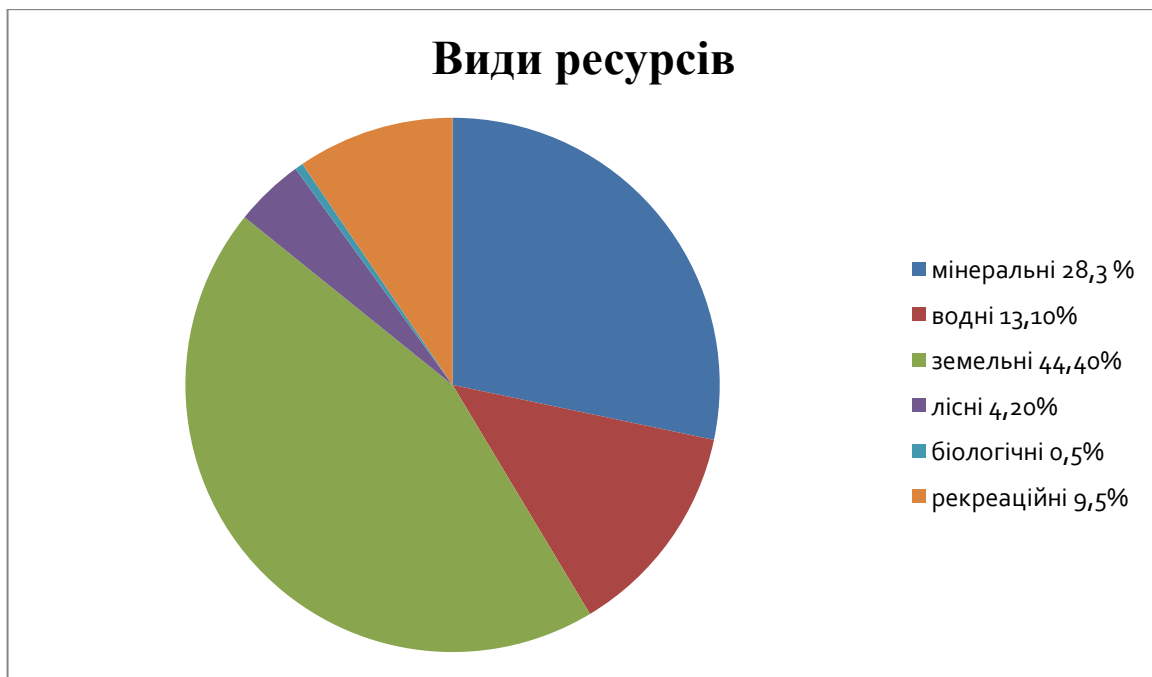

Рис. 1.1 Структура природно-ресурсного потенціалу України

Додаток А. Класифікація рекреаційних курортів України по областях

Область	Курорт	Класифікація Курорту	
Вінницька	Хмільник	Бальнеологічний	
Донецька	Слов'янськ	Бальнеологічний	
Закарпатська	Голубине	Бальнеологічний	
	Поляна	Бальнеологічний	

	Синяк	Бальнеологічний	
	Свалява	Бальнеологічний	
	Солотвино	Бальнеологічний	
Запорізька	Бердянськ	Кліматичний, Бальнеогрязевий	
	Кирилівка	Кліматичний, Бальнеогрязевий	
Івано- Франківська	Черче	Кліматичний, Бальнеогрязевий	
	Ворохта	Кліматичний, Бальнеогрязевий	
	Яремче	Кліматичний, Бальнеогрязевий	
	Косів	Кліматичний, Бальнеогрязевий	
Київська	Конча-Заспа	Кліматичний,	

		Бальнеогрязевий	
Львівська	Трускавець	Бальнеологічний	
	Моршин	Бальнеологічний	
	Немирів	Бальнеологічний	
	Любінь Великий	Бальнеологічний	
Одеська	Одеська група курортів: Куяльник, Лермонтовський, Аркадія, Великий Фонтан, Чорноморка, Лозанівка, Приморський, Лебедевка, Мала Долина	Кліматичний, Бальнеогрязевий	
Полтавська	Миргород	Бальнеологічний	
Харківська	Березівські Мінеральні Води	Бальнеологічний	
	Рай-Оленівка	Бальнеологічний	

Рис. 3.1 Бальнеологічний курорт Трускавець

Рис. 3.2 Грязелікувальний санаторій Черче

Рис. 3.3 Бальнеологічний курорт Хмільник

Рис. 3.4 Бальнеологічний курорт Східниця

Рис. 3.5 Основні види забруднення навколишнього середовища

Рис. 3.6 Аварійно-небезпечне звалище на околиці Львова

Рис 3.7 Умови проживання населення у зв'язку з екологічною ситуацією